

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНИХ МОВ
КАФЕДРА ПРИКЛАДНОЇ ФІЛОЛОГІЇ**

До захисту допустити:
зав. кафедри ПФ
_____ Олена ПЕДЧЕНКО
« ___ » _____ 2022 р.

«Семантико-стилістичний аналіз дієслівної фразеології (на матеріалі української та російської мов)»

Кваліфікаційна робота здобувача вищої освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньо-професійної програми «Філологія. Переклад (українська, російська, польська)» Коноваленко Вікторії Олександрівни

Науковий керівник:
Голоцукова Ю.О., кандидат філологічних наук, доцент

Рецензент:
Голі-Оглу Т.В., кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української мови та слов'янської філології ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Кваліфікаційна робота захищена з оцінкою _____
Секретар ЕК _____
« ___ » _____ 2022 р.

МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНИХ МОВ
КАФЕДРА ПРИКЛАДНОЇ ФІЛОЛОГІЇ

Рівень вищої освіти Магістр
Шифр та назва спеціальності 035.03 Філологія. Слов'янські мови та літератури (переклад включно). Переклад (українська, російська, польська)
Освітньо-професійна програма «Філологія. Переклад (українська, російська, польська)»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри ПФ к. філол. н,
Олена ПЕДЧЕНКО
«_____» _____ 2022 р.

ПЛАН ВИКОНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Коноваленко Вікторії Олександрівни

1. Тема роботи «Семантико-стилістичний аналіз дієслівної фразеології (на матеріалі української та російської мов)», керівник роботи Голоцукова Юлія Олександрівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри прикладної філології та перекладу затверджені наказом Маріупольського державного університету від «__» _____ 20__ року № _____.

2. Строк подання студентом роботи — грудень 2022 року

3. Вихідні дані до роботи (мета, об'єкт, предмет): **метою** є структурний та семантико-стилістичний аналіз дієслівної фразеології російської мови в порівнянні з українською. Зіставлення дає можливість більш точно і рельєфно охарактеризувати фразеологічні одиниці обох мов, встановити їх співвідношення у міжмовному плані та виділити

основні тенденції розвитку фразеологічних систем усередині обох мов.

Об'єкт дослідження – дієслівна фразеологія української та російської мов.

Предметом – семантико-стилістичні особливості фразеології .

4. Зміст роботи (перелік питань, які потрібно розробити):

Структура роботи представлена чотирма розділами: Вступ, Основна частина, Загальні висновки, Список літератури.

У **Вступі** виділено основні теоретичні проблеми; обґрунтовано вибір теми роботи; визначено цілі та завдання дослідження.

В **Основній** частині, що складається з двох розділів, здійснено порівняльний аналіз української та російської дієслівної фразеології на семантико-стилістичному рівні. У порівняльному плані розглядається семантика дієслівних фразеологізмів обох близькоспоріднених мов. Досліджуються стилістичні особливості ДФО української мови та їх російських відповідностей, а також стилістичні функції дієслівних фразеологізмів обох близькоспоріднених мов у прозових творах. Проводиться семантико-стилістичний аналіз перетворень ДФО у сфері художньої мови (на матеріалі художніх творів, що поглиблює розробку проблеми індивідуально-авторських перетворень фразеологічних одиниць у близькоспоріднених мовах). Розглядаються деякі аспекти проблеми перекладу дієслівних фразеологізмів української мови на російську мову на прикладах перекладів художніх творів української мови на російську..

У **Висновках** узагальнено результати, отримані в ході виконання роботи; визначено напрями подальших досліджень .

У ході роботи було вивчено 104 джерела наукової літератури. Для створення картотеки, що лягла в основу аналізу, використовувалися прозові твори українських та російських письменників: Ю.Смолича, Ю.Збанацького, П.Загребельного, Є.Гуцало, О.Фадєєва, М.Шолохова, Б.Катаєва, В.Распутіна, В.Астаф'єва, К.Симонова, С.Залигіна, М.Стельмаха, О.Гончара та багатьох інших.

5. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1 розділ	Голоцукова Ю.О., Голі-Оглу Т.В.	Грудень, 2021	Квітень, 2022
2 розділ	Голоцукова Ю.О., Голі-Оглу Т.В.	Квітень, 2022	Жовтень, 2022

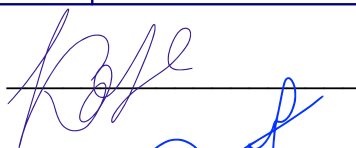
6. Дата видачі завдання 25 вересня 2021 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір теми роботи та обґрунтування її актуальності	вересень 2021	<i>вик</i>
2.	Постановка мети та конкретних задач дослідження, складання плану роботи	жовтень 2021	<i>вик</i>
3.	Визначення об'єкту та предмету дослідження	жовтень 2021	<i>вик</i>
4.	Вибір методів дослідження	жовтень 2021	<i>вик</i>
5.	Написання чернетки роботи по розділах та ознайомлення наукового керівника з нею	листопад 2021– вересень 2022	<i>вик</i>
6.	Обговорення окремих частин та роботи в цілому з науковим керівником з метою виявлення та усунення недоліків	вересень 2022	<i>вик</i>
7.	Формулювання висновків та їх оцінка	вересень 2022	<i>вик</i>
8.	Складання остаточного	вересень 2022	<i>вик</i>

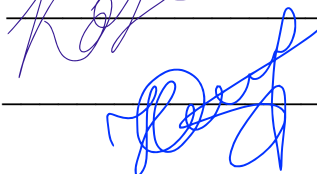
	бібліографічного списку літератури		
9.	Остаточне оформлення роботи та доповідь її результатів на засіданні кафедри, на якій виконується робота (з наданням супроводжуючих документів: відгук наукового керівника, рецензія)	листопад 2022	<i>в.м.</i>
10.	Підготовка до захисту: написання доповіді, підготовка ілюстративного матеріалу	листопад 2022	<i>в.м.</i>
11.	Захист кваліфікаційної роботи	грудень 2022	<i>в.м.</i>

Студент

В. О. Коноваленко

Науковий керівник роботи

Ю.О. Голоцукова

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ І ПОЗНАЧЕНЬ.....	8
ВСТУП.....	9
РОЗДІЛ 1. СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДІЄСЛІВНОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПОРІВНЯННІ З РОСІЙСЬКОЮ.....	16
1.1. Семантичний аналіз компонентів дієслівних фразеологізмів української мови та їх російських відповідностей.....	16
1.2. Однозначність та багатозначність дієслівних фразеологізмів української мови та їх російських відповідностей.....	24
1.3. Синонімія дієслівних фразеологізмів української мови та їх російських відповідностей.....	31
1.4. Явище варіантності дієслівних фразеологізмів української мови та їх російських відповідностей.....	37
1.5. Антонімія дієслівних фразеологізмів української мови та їх російських відповідностей.....	48
ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ.....	53
РОЗДІЛ 2. СТИЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДІЄСЛІВНОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПОРІВНЯННІ З РОСІЙСЬКОЮ.....	54
2.1. Міжстильові дієслівні фразеологізми української та російської мов.....	54
2.2. Дієслівні фразеологізми книжного характеру української та російської мов.....	55
2.3. Розмовно-просторічні дієслівні фразеологізми української та російської мов.....	58
2.4. Стилiстичне використання дієслівних фразеологічних зворотів в авторській обробці.....	62
ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ.....	70
ВИСНОВКИ.....	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	76

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ І ПОЗНАЧЕНЬ

ФО – фразеологічна одиниця

ДФО – дієслівна фразеологічна одиниця

ВСТУП

Порівняльне вивчення мов – один із провідних напрямів у сучасних лінгвістичних дослідженнях. Зіставлення дає можливість не тільки "чіткіше розкрити специфіку досліджуваних явищ у кожній мові, а й пізнати їх загальномовні чи індивідуально-мовні властивості" [12, 72].

Результати, отримані шляхом порівняльного аналізу, мають велике значення в методиці викладання мов, у тому числі близьких і контактуючих між собою, де особливо важливо розмежувати елементи, подібні в одній, але які відрізняються в іншій, елементи, що мають тенденцію до об'єднання у свідомості тих, хто вивчає мову.

Порівняльне дослідження близькоспоріднених мов не тільки виявляється корисним у перекладацькій практиці, але і є необхідною передумовою наукового осмислення проблем перекладу, з якими має особливо багато точок дотику порівняльна стилістика. Обробка конкретного мовного матеріалу із застосуванням порівняльного методу може надати істотну допомогу лексикографам у роботі зі складання двомовних словників.

Порівняльне вивчення близькоспоріднених мов має також самостійне теоретичне значення: воно сприяє подальшому розкриттю законів мовного розвитку. І.Моїсєєв так характеризує різні аспекти теоретичного значення зіставного методу в застосуванні до слов'янських мов: "...порівняльне вивчення всіх чи будь-якої групи слов'янських мов ... є перевіреним шляхом до найкращого пізнання споріднених мов не тільки в їх сукупності, але і кожної з них окремо, і навіть загальних законів мови" [21,87].

Перевага порівняльного розгляду мовних явищ полягає також у ширшому, різноманітному матеріалі, який має дослідник, що саме по собі може сприяти більш глибокому висвітленню питань, що вивчаються: "...саме порівняльне вивчення ... національних мов дає величезний, прекрасний матеріал для вивчення не лише специфічно лінгвістичних моментів духовної

творчості народу, а й багато з інтелектуально-логічних побудов, їх суджень, пізнання їх системи образної мови, шляхів і методів метафоризації " [41,13].

Особливу актуальність у зв'язку з вищевикладеним становлять питання порівняльного вивчення близькоспоріднених української та російської мов. Велика близькість лексичного та фразеологічного складів, граматичного ладу та фонетичної системи української та російської мов обумовлена спільністю походження обох мов та процесами їхньої постійної творчої взаємодії та взаємозбагачення.

Проте за значної близькості мовних структур кожної з них притаманні й свої власні, відмінні риси, які вже з XIV століття визначили функціонування української, російської та білоруської мов як самостійних.

Здійснені в українському та російському мовознавстві порівняльні дослідження переконливо свідчать про переважання у багатьох структурних та функціональних сферах загальних процесів та тенденцій розвитку над процесами диференціації, тобто розбіжностями та розбіжностями. Результатом плідної мовної взаємодії є передусім активізація загальних засобів словотвору та поєднання слів, зростання частки загальної фразеології в обох мовах.

Слід, однак, відзначити, що наукових праць із порівняльної фразеології української та російської мов небагато.

Метою даної роботи є структурний та семантико-стилістичний аналіз дієслівної фразеології російської мови в порівнянні з українською. Зіставлення дає можливість більш точно і рельєфно охарактеризувати фразеологічні одиниці обох мов, встановити їх співвідношення у міжмовному плані та виділити основні тенденції розвитку фразеологічних систем усередині обох мов.

Предмет дослідження – семантико-стилістичні особливості фразеології.

Безпосереднім **об'єктом** вивчення є дієслівна фразеологія української та російської мов. Дієслівні фразеологічні одиниці, поряд з іменними

фразеологічними оборотами, займають у загальній масі стійких словосполучень як російської, так і української мов центральне місце. Вони дуже численні та різноманітні та є важливим засобом створення колоритності, образності мови художньої літератури.

У роботі вирішуються такі **завдання**:

1. Виділити зі складу дієслівних фразеологізмів власне українські, власне російські та загальні для російської та української мов одиниці.

2. Здійснити порівняльне дослідження семантики дієслівних фразеологізмів близькоспоріднених мов, а також експресивно-стилістичного їх використання у російській та українській художній мові.

3. Дослідити індивідуально-авторські перетворення дієслівних фразеологічних одиниць українською та російською мовами.

З часу появи робіт академіка В.Виноградова [69; 71] вчення про стійкі поєднання слів оформилося в окремий розділ мовознавства. Так, наприклад, межі двоякого розуміння обсягу фразеології, що закріпилося, вузького і широкого, досить хиткі у різних дослідників. Ці межі розширювалися чи звужувалися залежно від того, яка ознака приймалася тим чи іншим дослідником як диференціальна, визначальна ознака фразеологічної одиниці: відтворюваність (Н.Шанський, С.Гаврин), ідіоматичність (А.Смирницький), детермінативні зв'язки (В.Архангельський), поєднання лексем (М.Копиленко, З.Попова), обов'язкове синтаксичне оточення ([М.Тагієв), неперекладність іншими мовами (Л.Булаховський), образність (А.Єфімов), дериваційна пов'язаність значень лексем (Д.Шмельов) та інші. Навряд чи правомірно вважати як визначальний критерій фразеологічної одиниці будь-яку з цих ознак, взяту окремо.

Оскільки фразеологічна одиниця є явище багатовимірне, пов'язане з різними рівнями мови (лексикою, семантикою, морфологією, синтаксисом), вона повинна визначатися комплексом ознак [27,8]. Цей комплекс складають, на наш погляд, три різні, але взаємопов'язані ознаки:

1) семантичний ознака – цілісність значення фразеологічної одиниці як наслідок ідіоматичність, тобто. "неможливість виведення значення за правилом" [23,15];

2) функціональна ознака – відтворюваність у процесі комунікації, що обумовлюється семантичною ознакою, відрізняє фразеологічну одиницю з інших структурно однотипних одиниць (вільного словосполучення, речення), але водночас зближує фразеологічну одиницю з іншими відтворюваними одиницями, наприклад, словами;

3) структурна ознака – розчленованість ("надслівність") – що відрізняє фразеологічну одиницю від інших відтворюваних одиниць мови, наприклад, слів, вводячи в рівень вільних словосполучень та речень.

Такі самі ознаки, як еквівалентність слова, метафоричність значення, емотивне забарвлення, неперекладність іншими мовами, стабільність лексичного складу та інші є прямим наслідком трьох основних визначальних факторів, і навряд чи можна розглядати їх як самостійні. Вони не можуть бути критеріями визначення фразеологічної одиниці, оскільки властиві не всім фразеологізмам і не у всіх їх типах присутні.

Виходячи з комплексу основних ознак, фразеологічну одиницю визначаємо як самостійну одиницю мови, що характеризується цілісністю значення, відтворюваністю у процесі комунікації та структурно-граматичною розчленованістю. Це визначення приводить до широкого розуміння фразеології. Для найменування родового поняття об'єкта фразеології в цій роботі приймається термін фразеологічна одиниця (ФО) відповідно: дієслівна фразеологічна одиниця (ДФО) – введений в ужиток акад. В.Виноградовим [69].

Наукова значимість роботи полягає в такому:

1. Здійснено порівняльний аналіз української та російської дієслівної фразеології на семантико-стилістичному рівні.

2. У порівняльному плані розглядається семантика дієслівних фразеологізмів обох близькоспоріднених мов.

3. Досліджуються стилістичні особливості ДФО української мови та їх російських відповідностей, а також стилістичні функції дієслівних фразеологізмів обох близькоспоріднених мов у прозових творах.

4. Проводиться семантико-стилістичний аналіз перетворень ДФО у сфері художньої мови (на матеріалі художніх творів, що поглиблює розробку проблеми індивідуально-авторських перетворень фразеологічних одиниць у близькоспоріднених мовах).

5. Розглядаються деякі аспекти проблеми перекладу дієслівних фразеологізмів української мови на російську мову на прикладах перекладів художніх творів української мови на російську.

Взаємодія та взаємовплив сучасних українських та російських мов в аспекті порівняльного аналізу дієслівної фразеології розкривається на великому фактичному матеріалі. Ґрунтуючись на тому, що метою зіставного методу є характеристика зіставних категорій двох або кількох мов, встановлення загального та специфічного в аналогічних процесах та явищах, слід зауважити, що висновки та спостереження при подібному аналізі індуктивні, тобто обмежені фактами зіставних мов та залежать від особливостей аналізованого матеріалу. Його джерелами є письмові прозові твори художньо-белетристичного жанру.

Для створення **картотеки**, що лягла в основу аналізу, використовувалися прозові твори українських та російських письменників: Ю.Смолича, Ю.Збанацького, П.Загребельного, Є.Гуцало, О.Фадєєва, М.Шолохова, Б.Катаєва, В.Распутіна, В.Астаф'єва, К.Симонова, С.Залигіна, М.Стельмаха, О.Гончара та багатьох інших.

Крім оригінальних використовувалися і перекладні тексти. Залучення матеріалу перекладів є особливо важливим для порівняльної стилістики – області, суміжної з теорією перекладу.

Зіставлення фразеології близькоспоріднених, до того ж мов, що контактують, відрізняється деякими особливостями, пов'язаними іноді з особливим колом проблем і накладають відбиток на методіку дослідження.

При порівняльному аналізі не завжди є можливість спертися на чітко виражені контрастні відмінності в матеріалі, що допомагають виявити і висвітлити в мовах багато явищ. З іншого боку, саме на тлі елементів спільності з більшою яскравістю та виразністю виступають властивості, характерні для однієї мови та відсутні в іншій. У певному сенсі тому не позбавлений інтересу навіть простий паралельний виклад мовних елементів, який демонструє в ряді випадків специфіку порівнюваних фразеологічних систем.

Обмежити завдання порівняльного методу лише неодмінною констатацією розбіжностей навряд чи має сенс. У цьому плані цікавим є зауваження А.Реформатського, що стосується характеристики зіставного методу на відміну від порівняльного: перший базується "тільки на синхронії, намагається встановити відмінність, властиву кожній мові окремо" [261], тоді як другий відзначає головним чином подібність.

Таким чином, досліджуваний матеріал у цій роботі одночасно порівнюється та зіставляється, оскільки, з одного боку, багато мовних фактів української та російської мов є семантично та стилістично тотожними, а з іншого боку – вони настільки специфічні, що їх не можна пояснити без урахування всієї системи елементів, що становлять поняття національної мови. Цю специфіку порівняльного мовного аналізу відзначають лінгвісти, вказуючи, що з допомогою порівняльного методу можна розкрити ряд додаткових спільностей та відмінностей, що вислизають при внутрішньомовному аналізі.

Крім порівняльного, у цьому дослідженні використовуються метод аналізу ДФО за компонентним складом, і навіть традиційний метод лінгвістичного опису.

Основна мета та завдання дослідження визначили його **композицію**: кваліфікаційна робота складається із вступу, двох розділів та висновків. Загалом у роботі розглянуто 4375 дієслівних фразеологізмів обох мов.

Результати нашого дослідження мають таке **теоретичне значення**: для подальшої розробки питань вивчення структури, семантики та стилістики дієслівної фразеології української та російської мов у порівнянні; для розробки проблем зіставної стилістики східнослов'янських мов; для лексикографії (при складанні двомовних фразеологічних словників та словників мови письменників); для вирішення проблеми співвідношення індивідуально-авторської та загальнонародної фразеології, а також проблеми збагачення національних фразеологічних фондів індивідуально-авторськими перетвореннями фразеологізмів.

Дані нашої роботи мають таке **практичне значення**: вони можуть бути використані при складанні навчальних посібників з фразеології, зіставної стилістики східнослов'янських мов, а також увійти до навчальних посібників, присвячених порівняльному вивченню фразеології близькоспоріднених мов, при розробці курсів та спецкурсів для вузів, а також при складанні методик викладання близькоспоріднених мов, а також у школах при вивченні фразеології загалом і окремих творів деяких авторів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати проведеного дослідження доповідались на Декаді студентської науки (Маріуполь, 2021), Міжнародній інтернет-конференції «Сучасні славістичні студії: основні напрями і перспективи досліджень» (Маріуполь, 2021), засіданнях кафедри слов'янської філології та перекладу.

Публікації. Результати дослідження викладено у 3 друкованих працях: 1 стаття і 2 тези доповіді.

РОЗДІЛ 1

СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДІЄСЛІВНОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПОРІВНЯННІ З РОСІЙСЬКОЮ

1.1. Семантичний аналіз компонентів дієслівних фразеологізмів російської мови та їх українських відповідностей

Значення фразеологічних оборотів – одна з найскладніших проблем лінгвістики. Воно по-різному у різних типів фразеологізмів. В.Архангельський пише: "Якщо стійкі поєднання та різноманітних фразеологічні зчеплення дійсно існують як особливі мовні одиниці, відмінні від слів, вільно організованих словосполучень і речень, то їм повинні бути притаманні риси особливої мовної абстракції, відмінної від тієї, яка спостерігається в словах (лексико-семантична абстракція), у законах та правилах поєднання слів у реченнях (синтаксична абстракція)" [25,60]. Фразеологічна одиниця – " явище передусім семантичне, а область фразеології – переважно область семантико-стилістичних досліджень " [29,5].

Дієслівні фразеологізми як російської, так і української мов мають своє особливе, специфічне значення. Це значення є узагальнено-цілісним, хоча ступінь цілісності може бути різною. У цьому існує закономірність: " що більше компоненти фразеології втрачають власне словесні властивості, тим цілісніше значення фразеології, і навпаки " [16,11].

Отже, фразеологічне значення має компонентну основу, а окремих випадках загальне значення фразеологізму впливає з ослабленого значення його компонентів. Для дієслівних фразеологічних оборотів зазвичай властиво ту чи іншу зміну прямого значення або всіх компонентів або одного компонента. Тому "при розгляді типів та різновидів дієслівних фразеологічних оборотів головну увагу необхідно приділяти природі

лексичного значення кожного з компонентів і тим семантичним зрушень, які зазнають слова, що стають компонентами дієслівних фразеологізмів" (23,57).

З семантичної точки зору дослідниками виділяються три основні типи фразеологічних одиниць:

а) ФО, у яких обидва компоненти використані у прямому значенні: производит впечатление – справляти враження;

б) ФО, в яких один елемент уживаний у переносному значенні, наприклад, дієслово: падать духом – занепадати духом;

в) ФО, які цілком мають переносний сенс, тому що обидва елементи переосмислюються: бить баклуши – байдики бити.

Врахування семантичних відносин між компонентами всередині самого фразеологічного словосполучення дозволяє виділити ще деякі, більш приватні, типи пов'язаного вживання слів (34, 20). В результаті можуть бути виділені наступні семантичні типи дієслівних фразеологізмів:

а) ФО, які характеризуються відтворюваністю, але значення яких не засноване на значеннях слів, що входять до них, узятих окремо; такі фразеологізми названі В.Виноградовим фразеологічними єдностями: вешать нос – "приходить в отчаяние, в уныние, огорчатся", вішати носа – "журитися, вдаватися в розпач, утрачати надію"; находить общий язык – "добивається, достигать полного взаимопонимания", знаходити спільну мову – "досягати повного взаєморозуміння з ким-небудь"; садиться в калошу – "ставити себя в неловкое, глупое, смешное положение", сідати в калошу – "зазнавати невдачі в чому-небудь; потрапити в дуже незручне становище".

Значення дієслівних фразеологізмів розглянутого типу розкривається при образному осмисленні цілого, яке є метафоричним позначенням явища:

"Отдуваясь, я садился на место, думая с радостью, что мне везет, но Вовка раскрыл мне глаза. – Это она (Анна Николаевна) тебя жалеет, – сказал он мне однажды на переменке. – Я сказал, что у тебя отец в госпитале, она тебя и жалеет. Что бы ты сказал ему, если бы двойку схватил?" (А.Лиханов); " – Ну, поговорити з ним можна б спробувати, – без

видимої впевненості висловив припущення товарищ Книш, – переконати його, вмовити, розкрити очі" (І. Загребельный);

"Козырев, привыкший все мерить на свой аршин, боявся разочарования хозяйки, ее мужа и матери, но куда больше боялся он собственного разочарования" (Ю.Нагибин); " – Люди тут несвідомі, ставлення до школи з боку деяких просто дикунське. Корови та телята – ними вони міряють все на свій аршин" (Ю.Збанацкий);

" ...Особенные олени – рога с их китайцам, другим народам в доброй цене на лекарство продают. Так дядя – что? Он сам эти рога в разные страны возит. И не особо на границы глядит – оттудова, с самого верху Иртыша, до разных государств рукой подать" (С.Залыгин); "Вискочив я на погорбок. Увесь сад звідти видно як на долоні... Ось він, рукою подати!" (О.Донченко).

б) ФО, які відрізняються повною невмотивованістю свого значення, відсутністю в них "внутрішньої форми" і живих семантичних зв'язків із складовими їх словами; такі фразеологізми В.Виноградовим названі фразеологічними зрощеннями: давать лататы – "пускаться наутек, стремительно, поспешно убежать; удирать", давати драла – "швидко тікати, бігти куди-небудь"; прописать ижицу кому – "проучить, жестоко наказать кого-либо; всыпать кому-либо (обычно как выражение угрозы)", прописати іжицю кому – "зробити суворе зауваження, вилаяти, відшмагати"; "...Андрей смотрел на деревню молча и обиженно. Вот, отмочил штуку: готов был уже не войну, а деревню обвинить в том, что вынужден ее покидать"; " – Так от цей самий дідусь-сторож, звали його Мироном, устригнув таку штуку. Прийшов він до попа: "Ой, батюшко, що сьогодні наш учитель про вас розказував школярам! Дайте, батюшечко, чарчину, бо в мене аж у горлі пересохло – біг, щоб вас сповістити мершій" (О.Донченко);

в) ФО, в яких зв'язок компонентів є також абсолютно не мотивованим в сучасній мові, але загальне значення прямо і безпосередньо виражено одним з компонентів, призначена ж другого полягає у вираженні ступеня прояву

того, що позначено першим: "В глазах (бабы Шуры) задумчивость и размышление были, будто никого она и не изводила вовсе, а просто так размышляла себе вслух, думу думала" (А.Лиханов, і,і50): "Пошарпані грозами, подзьобані осколками снарядів, думають свою безконечну думу почорнілі цегляні стіни, лупиться під палаючим сонцем старенький, вимитий дощами дах, задумливо шепочуться над школою ставні осокори" (Ю.Збанацкий);

г) ФО, один із членів яких характеризується синтагматичною організованістю, не обумовленою його власним значенням у вузькому значенні слова: пороть горячку – "действовать с крайней поспешностью, горячностью", пороти гарячку – "діяти необдуманно, посохом, згарячу"; "Этой весной он (Сергей) сделал еще одну, самую отчаянную попытку попасть уже не в специальную для юношей, а в настоящую, взрослую школу летчиков. И опять потерпел поражение. Ему сказали, что он молод, пусть приходит на следующий год" (А.Фадеев); "В краї ширились пораженческі настрої: нехай зазнати і поразки у війні, але ж припинити це нелюдське всесвітне кровопролиття!" (Ю.Смолич);

д) ФО, один з компонентів якого як би повністю включає значення другого; це значення є стрижнем його власного значення: " – Лупи, лупи их (немцев), ребята-а! – совсем не по-командирски закричал капитан. Голос его разнесся по всему холму. – Ну, что рты разинули? Не давать им подняться! Бить прицельно!" (А.Иванов); "Я не належав до найвних, яких можна було впіймати на вудочку, я не роззявив рота, не поліз до майстра з своїми оцінками комедії "Зигзаг удачі", не став скаржитися..." (П.Загребельный);

е) ФО, є головним чином поєднання дієслова, що втрачає свою повнозначність, і іменника: "...Вовка сумрачно стоял в своем углу, набычив голову и никак не отзываясь на предложение своего секунданта Ивана оказать ему положенные услуги" (Ю.Нагибин); "Він був же лікар, він завжди повинен бути на посту, робити послуги – біля ліжка хворого, щоб полегшувати людям страждання, щоб ставати в опір невблаганній смерті з

косою..." (Ю.Смолич); "Хотя Евгении Меркурьевне вовсе не хотелось принимать участия в каком-то продолжительном разговоре, она невольно спросила у Леонтия Николаевича, кто это такой Овчаренков и почему его так не любят" (С.Залыгин); "Але прізвисько Шепель одержала не лише за зовнішність. Бона була "сухар" за характером. Читала тільки ті твори, які проходили за програмою, участі в гуртках не брала" (О.Донченко).

В силу того, що дієслово є стрижневим компонентом, що утворює фразеологічну одиницю, необхідно розкрити і визначити роль опорного дієслівного компонента в освіті значення, вираженого ДФЕ в цілому. Дієслівний компонент надає ДФЕ основну властивість, властиву йому як російською, так і українською мовами; вираз будь-якого процесу (108; 19,69 – 72). У зв'язку з цим дієслівні фразеологізми обох близьких мов розпадаються на дві великі групи:

1. ДФО, що позначають дію – активний процес, що полягає у прояві будь-якої енергії: давать подножку кому ("исподтишка, с умыслом вредить; пакостить; строить каверзы", підставляти ногу кому ("робити кому-небудь неприємності, перешкоджаючи в чому-небудь",); пересчитать ребра кому ("сильно избить, поколотить кого-либо") – перелічити ребра кому ("сильно побити"); " – Все! – простонал Коля: – Она нас возьмет голыми руками. – Но Адочка не стала братъ и х голыми руками. Она вдруг почему-то зажмурилась, потом засмеялась, и лицо у нее стало, как у девчонки, щекастое, с ямочками" (И.Зверев); "Правда, завдання Маркова ускладнило йому цю справу. Сліпцевича голіруч не візьмеш, його або класти автоматною чергою, або обеззброювати вдвох з Колядою" (Р.Самбук); "Сколько мы их (диверсантов) перестреляли... Пока не поумнели. А теперь вот попробуй хоть одного взять не живым, да с тебя три шкуры снимут и в личное дело подошьют" (В.Богомолов); " – Та... – відмахнувся Петро і звернув мову на інше: – Ух ти, дід Хома свого Васька... аршином! Три шкуры зняв! Отакі-о синці показував" (Ю.Збанацкий).

2. ДФО, що позначають стан – пасивний процес, що відчувається якоюсь особою: вешать голову ("приходить в уныние, в отчаяние, огорчаться") – вішати голову ("журитися"; иметь зуб на кого, против кого ("испытывать недовольство кем-либо, неприязнь к кому-либо, желание причинить вред, неприятность кому-либо") – мати зуб на кого, проти кого (гніватися на кого-небудь; прагнути зробити неприємність, прикрість комусь"); "Надоумила своего домашнего скрипача Пахульского повезти Милочку в гости к Петру Ильичу. Она все еще пребывала в заблуждении, что младшая дочка души не чаёт в милом друге" (Ю.Нагибин); " – Не просіть, любий, не можу, – яось з жалем, лагідно мовив Русак. – Я з дорогою б душею... Я стужився, сумую за музикою, за людьми, які грають, співають. Але я не хочу бути в омані. Мені все те заказано, Тарасе Демидовичу!" (Ю.Збанацкий); "Выпуклый лоб, взгляд в душу, строгий, успокаивающий – прохладный компресс. Нет, не признание у окна сблизило нас, а те дни, когда я висел на волоске в институте" (В.Тендряков); "Багато полягло наших у кривавому бою з фашистами, й Микола сам висів не раз на волосині від смерті – то мало не потонув у човні, в який влучила ворожа міна, то фашист багнетом у скатку влучив, а не в живі груди..." (Е.Гуцало).

У плані висловлювання дієслівними фразеологізмами різноманітних відтінків значень дії та стану виявляється один із аспектів характерної для фразеології абстракції. Рівень цієї абстракції залежить від того, відчувається або не відчувається збіг виражених утворюючим ДФО дієсловом відтінків значень дії або стану з подібними до них відтінками, що виражаються ДФО в цілому.

У зв'язку з цим дієслівні фразеологізми російської та української мов можна поділити на дві великі групи (176,7-8; 34, 68):

1. ДФО, у яких виражені утворюючими їх дієсловами відтінки значень дії чи стану не збігаються з вираженням ДФО загалом змістом. Наприклад, дієслівні фразеологізми сажать на мель кого ("ставить в крайне затруднительное, тяжелое положение") – садовити на мілину кого ("ставити

кого-небудь у скрутне, безвихідне становище") позначають дію, що робить будь-які зміни в тому предметі або особі, на яку вона спрямована, у той час як їхні дієслова позначають дію зі значенням руху:" – ...Ты понимаешь, воевать против талантов! Сажать их на мель! Представь Савву Ильича не блаженненьким, а воинственным, озлобленным, считающим, что его не понимают, его душат!" (В.Тендряков); " – Переночує на горищі, там у нас ліжко стоїть. На всяк випадок, – пояснив, – далі від людських очей, бо посадять на мілину. А завтра все вирішимо" (Р.Самбук). ДФО стоять поперек пути кому ("мешать, быть препятствием") – поперек дороги стояти кому ("бути перешкодою комусь у досягненні чого-небудь") позначають дію, що робить будь-які зміни в тому предметі, на який воно спрямоване, а дієслова, що їх утворюють поза фразеологізмом, – фізичний стан: "Не успели танки продвинуться и на половину расстояния до намеченных Лопахиным ориентиров, как поперек пути их уже встал черный частокол разрывов" (М.Шолохов); "І в серці у Василька народжувалась гордість за працю цих знайомих і рідних йому людей. Він бачив, що вони на своїй роботі все можуть перемогти, ніщо не стане їм поперек дороги" (О.Донченко).

З позначенням дії-переходу з одного стану в інший виступають дієслівні фразеологізми набивать карман ("обогащаться, наживаться, обычно нечестным путем) – набивати кишені ("багатіти, наживатися"), дієслова, що входять до їх структури, позначають дію, що робить які-небудь зміни в тому предметі, на який воно спрямоване: " – На барыш охотник просто найдется. Свой ли, чужой – надо только с умом карман набивать, соседа не обижать" (С.Залыгин); " – Але ощадливість треба розуміти теж вірно, по-народному. Економити копійки або й карбованці але набивати кшені і розтратувати тисячі – це не економія" (П.Загребельный) ДФО разводит руками ("крайне удивляются, недоумевают; не знают, как поступить в затруднительных обстоятельствах") – разводити руками ("рухом рук у сторони вказувати на важке або безвихідне становище, виражати здивування, розгублешсть") виражають значення "находиться в каком-либо состоянии",

тоді як утворюють дієслова позначають рух: " – Есть указание.., что ее (взрывчатку) вынесли в вещмешках, понимаете, офицеры... – сообщил Алехин. – И увезли из города... А для чего – неизвестно! Нет указаний! – Он в недоумении развел руками. – Может, чтобы рыбу глушить, а может, мост взорвать!" (Б.Богомолов); "Раділа (мати), що так усе добре обернулось для її лобуряки, що вдачею, видно, в батька свого пішов, бо Павло теж наче розсудливий, а іноді щось таке вчворить, що тільки руками розведеш із доброго дива..." (Е.Гуцало).

2. ДФО, в яких збігаються виражені дієсловами, що утворюють їх, відтінки значень дії або стану з вираженими ДФО в цілому подібними відтінками. Так, у дієслівних фразеологізмів срывать маску с кого ("обнаружувать, показывать истинную сущность, настоящее лицо; разоблачать") – зривати маску з кого ("викривати когось, показуючи його справжню сутність") і утворюють дієслова, і самі ДФО позначають дію, що робить будь-які зміни в тому предметі, на який воно спрямоване: " – ...Оно, бывает, до поры до времени человек и не видит: какое же небушко-то над головой раздольное да красивое... Война-то сколь горюшка людского принесла, всему маски-то посривала! Всему цену определила..." (А.Иванов); " – То такой дід, що з усіх нас маски позриває, що за непорядок не тільки на власному онукові, а й на директорів... Та що там на директорів, на завідувачі райвно та редакторів аршин поламає" (Ю.Збанацкий). С аналогичным значением выступают глагольные фразеологизмы замазывать рот кому ("заставляют молчать, не говорить о чем-либо, воздействуя на кого-либо чем-либо, обычно подкупом, лестью") – замазувати рота кому) "примушувати кого-небудь мовчати") и образующие их глаголы: " – Все, отсеялись! – пропел бабий голос, а его другой прервал, грубый – Кузьма Фофанов, на чем свет стоит выругавшись, потребовал: – Что рты-то замазывать – рви двери, выноси зерно с другого угла! Будет молчать-то!" (С.Залыгин); " – Дозвольте! – скипів Боженко. – Ти мені рота не замазуй! Я про що хочу, про те й слово скажу!" (Ю. Смолич).

Таким чином, семантичний аналіз компонентів дієслівних фразеологізмів російської мови та їх українських відповідностей показує, що типи пов'язаного вживання слів у ДФО ідентичні як у російській, так і в українській мовах, що підкреслює певну семантичну близькість фразеологічних систем російської та української мов (зокрема, відношенні, наприклад, повних еквівалентів).

1.2. Однозначність та багатозначність дієслівних фразеологізмів російської мови та їх українських відповідностей

Як показує аналіз досліджуваного матеріалу, більшість дієслівних фразеологізмів як російської, і української мов однозначна. Пояснюється це тим, що фразеологізми порівняно зі словом мають меншу контекстуальну рухливість, тобто. позбавлені можливості більш менш вільно вступати в смисловий і граматичний зв'язок з іншими словами. Не можуть бути багатозначними фразеологізми, власне значення яких елементарно і не піддається семантичному розгортанню, сегментації. Ці обставини безпосередньо позначаються смислової структури фразеологічної одиниці.

Окремі вчені (А. Єфімов, В. Ф. Рудов) вважають, що фразеологізми, на відміну від слова, завжди однозначні. "Слово позначає зраджують, явище, висловлює поняття, фразеологічна одиниця висловлює одне смислове значення, поняття. Але цим вона не так подібна до слова, скільки відрізняється від нього, бо єдине смислове значення фразеологізму – це в той же час і його єдине значення. А слово багатозначно "(97,19). Така думка видається нам помилковою. "Не підлягає сумніву, що багатозначність фразеологізмів – цілком реальне явище, що розвивається" (16,15).

Однозначні дієслівні фразеологізми російської та української мов здебільшого семантично збігаються. Виділяються: повні еквіваленти: давать сдачи ("отвечать ударом на удар, оскорблением на оскорбление и т.п.") – давати здачі ("дати ударом на удар, образою на образу"); " – ...Или к Смирнову этому приглядишь. Искалечило его на войне – дальше некуда. А

почто? Да потому, что в самое пекло лез, не жалел себя в драке с нами, всегда сдачи давал" (А.Иванов); "Але вчився Ростислав у реальному, а Федір бігав до ремісничої школи, і навіть у юнацьких вуличних забавах реалісту доводилося стикатись з ремісником хіба що тільки тоді як реалісти били ремісників, а ремісники давали здачі" (Ю.Смолич); часткові еквіваленти: смотреть правде в глаза ("трезко оцінювати стан речей") – дивитися правлі в очі ("тверезо оцінювати стан речей"); "Но все равно. Надо смотреть правде в глаза. Даже если от такой правды плакать хочется" (А.Лиханов,); "Ніна мовчки дивиться на подругу. Бона звикла до того, що Маршка завжди дивиться правді у вічі. Але так хотілося, щоб сьогодні ця правда була іншою, щоб подрузі сподобався задум оповідання" (О.Донченко). Аналоги: поднимать на смех ("висмеивать, осмеивать кого-либо или что-либо; насмеяться над кем-либо или над чем-либо") – брати на глум ("глузувати, насміхатися з кого-небудь"); "А мама и папа, которые все слышали, сидели, прижавшись друг к другу плечами, засунув руки в рукава, на фоне бегущего моря, и поднимали меня на смех, а мама все повторяла, морща под вуалью нос: – Я же тебе говорила, Пьер, что в этом пенсне ты вылитый Чехов" (В.Катаев); " – Але найпалкішою твоєю мрією є – стати магістром футболістики, – казав, не слухаючи Кошарного, Діжа, і головний інженер тільки тепер збагнув, що той бере його на глум" (П.Загребельный).

Збігаються семантично і ті дієслівні фразеологізми російської та української мов, які організовані за різними структурними моделями: давать леща кому ("ударять, сильно толкать кого-либо") – годувати лящами кого ("бити, карати кого-небудь"); " – Удивляюсь я тебе: старый ты солдат, почти год воюешь, а всяких переживаний у тебя, как у допризывника. Ты что думаешь: если дали нам леща, – так это уже все? Конец света? Конец войне?" (М.Шолохов); "Далі, сповнюючись віку, збагнув, що урядник безвідмовно кориться приставу, і навіть пристав годує його лящами. І закортіло тоді Симонові вийти колись аж у пристави!" (Ю.Смоич); наострить лыжи ("удрать, убежать куда-либо или откуда-либо", (– мазати п'яти салом

("готуватися до втечі; втікати"; " – Экий ты дурак, – поучал меня Павел по дороге в общежитие. – И чего жевал жвачку? Надо было заговорить о празднике, выразить желание прийти к ним (к студенткам) в гости, а ты лыжи наострил..." (В.Тендряков); "Під цікавими поглядами однокурсників, що, мов по команді, висунулись з усіх вікон і з лукавими посмішками проводжали за самі ворота, я намазав п'яти салом на вулицю" (Ю.Збанацкий).

Однак це не означає повного збігу значень однозначних дієслівних фразеологізмів російської мови та їхньої української відповідності. Так, про національну своєрідність дієслівної фразеології російської та української мов свідчить наявність однозначних ДФО, які не мають відповідностей у російській та українській мовах і, отже, мають специфічні, властиві тільки для даної мови значення: брать измором – "настойчиво добиваться чего-либо, надоедая своими просьбами, разговорами, действиями и т.п.", отказывать от дома кому – "прекращать принимать кого-либо у себя, приглашать кого-либо к себе" ; ставить на вид кому – "делать замечание, выговор": "Их Гришка Сторожевой побил за то, что всю деревню мордуют, – продолжал участковый, – так они порешили его измором взять, под монастырь подвести. Думали, я за аккордеон Гришку схвачу..." (В.Липатов); "И во мне начала назревать решимость: пойти в самый центр ее круга, пойти к ней домой, пусть потом мне даже откажут от дома, и сказать все это..." (В.Тендряков); "- Статейка умно составлена: можно просто по-отечески пожурить или поставить на вид, а можно на той же основе под суд отдать" (И.Зверев); (не) йняти віру (віри) кому, чому – "не вірити кому-, чому-небудь"; піти в світ (у світн) – "вирушити в далеку дорогу, невідомо куди"; "...вже проклюнулося в її душ і під кам'яними дощами щось тендітно-зелене, щось таке ніжне, що й сама вона не йняла віри в його появу" (П.Загребельный); "Я був зганьблений у очах моїх товаришів і мусив залишити район, піти у білий світ" (Ю.Збанацкий).

Найбільш важливою умовою, що визначає багатозначність фразеологізмів, є контекст (словесне оточення) і т.зв. фразеологічне оточення

(133,43). Залежно від змісту контексту ці фразеологізми набувають різних лексичних значень. Здебільшого явище багатозначності властиве ДФО типу зрощень і єдностей (16,86).

Багато багатозначних фразеологізмів російської мови та їх українські відповідності семантично збігаються: давать слово (і) клятвенно уверять кого-либо в чем либо; 2) разрешать выступить с речью на собрании, заседании, митинге и т.п." – давати слово ("а) надавати можливість виступити на зборах; б) обіцяти що-небудь комусь"); "...Лопехин вытер выступивший на лбу пот, со вздохом облегчения сказал: – Главное, ему (Стрельцову) начать трудно, а потом, как разойдется, он говорит подходяще, не очень резко, но понять можно, что и к чему. Иной оратор на собрании, и тот хуже говорит, даю честное слово!" (М.Шолохов); "Может, и не надо было давать Перевалову слово, кто другой, может, хотел высказаться, но Брусенков обернулся и тихо сказал: – Довгаль! Ты ж заме сто председателя! Не видишь – Перевалов желает сказать!" (С.Залыгин); "Боженко перекричав усіх. Кошлаючи бороду і розмахуючи кулаками, він вже вдесьте поривався до трибуни: – Прошу слова! Дайте мені слово! Я скажу!" (Ю.Смолич); колооть глаза ("і) попрекать, стыдить кого-либо; 2) вызывать досаду, раздражение у кого-либо; быть неприятным кому-либо" – колоти очі ("а) дорікати кому-небудь, соромити когось; б) викликати роздратування"; " – Извиненья просим, что рано. Но поздней надежда нет – застану ли трезвым. – Ежели пришла, чтобы глаза колооть, то вмиг пробкой вылетишь. – Зачем колооть, просто ты мне трезвый нужен, чтоб выслушал" (Б.Тендряков); "Дядя Левонтий... принимался убеждать, что он человек положительный, трудовой, моряком был, в разные земли хаживал и захудал маленько сейчас вот только, глаза людям колет, а прежде с ним капитан парохода за ручку здоровался..." (Б.Астафьев); "У мене виявилось страшенно багато знайомих, просто неприпустимо багато. І кожен вважав за свій обов'язок колоти мені очі, зупинитися і почати розпитування, чого тут стою, кого жду..." (П.Загребельный); "Рідко знайдеться яка жінка, що не захоче або не зможе

навести лад ізнадвору, – чи то недужа, чи ледащо на все село. І тоді її недоглянута хата коле всім очі, кожне думає: а чому ця господа обдертими стінами чорніє, по-вовчому блимає вікнами?" (Є.Гуцало); точить зуби на кого, на что ("а) испытывать злобу против кого-либо или чего-либо, стремиться причинить вред кому-либо или чему-либо; 2) хотеть захватить, завладеть кем-либо или чем-либо" – гострити зуби на кого, на що ("а) прагнути заволодіти ким-, чим-небудь, заходити когось, щось; б) гніватися на кого-небудь, прагнути зробити комусь зло; намагатися позбавити кого-небудь чогось"; " – Ну, что ты на меня зубы точишь? Сказал, не буду рыть больше (окопы) – и не буду. Что я тебе – сапер, что ли?" (М.Шолохов); "Он сказал: – Было дело с Колчаком, а заодно и промежду собой погрызлись. Прошло чуть времени, гляди – мужик опять друг на дружку да на добро чужое зубы точит..." (С.Залыгин); "У нелілю школа засипала кооперацію грибами. Близько двохсот кілограмів учні здали білого гриба. Крім того, учням так полюбилася та справа, так вони гострили зуби на ці білі, що кожного дня на світанку до лісу йшла ціла бригада старшокласників" (Ю.Збанацкий); "... гострила зуби на Краусса і Кранке за те, що зробили її лише молодшим лейтенантом" (Р.Самбук).

Однак деяким багатозначним ДФО російської мови відповідають українці, які мають лише одне значення. Так, російська ДФО сходит с ума имеет три значения: "1) становится сумасшедшим; 2) не давать отчета в своих поступках, действиях, совершая безрассудные поступки, говоря глупости, нелепости и т.п.; 3) проявлять чрезмерное восхищение, восторг, неистовствовать, увлекаясь кем-либо или чем-либо", ; "Толик подумал, бабка рехнулась, кто его знает, может, вот так и сходят с ума. Только что покорно головой перед иконой кивала, шевелила губами, шептала молитву, крестилась тремя пальцами – и вдруг такое про своего же бога выкрикивает" (А.Лиханов), «- Я ничем дурным не занимаюсь, мое чтение никого не касается и вообще – что ты мечешься, делаешь глупости, сходишь с ума?" (С.Трифонов); "Их было множество, и все они были разные, и

трудно было решить, кто из них лучше. Дамы, постоянные посетительницы французской борьбы, сходили от них с ума, не стеснясь ахали на весь цирк и бросали к их ногам кружевные платочки..." (Б.Катаев). Украинський еквівалент з глузду з'їхати однозначен: "втратити розум; ставати божевільним"; "Юрчик, видно, вирішивши, що їхній старший навсправжки з'їхав з ГЛУЗДУ, став вилазити зі своєї башти... Яковенко спокійно поставив чобіт на палубу, почав стягати другий" (П.Загребельный).

Слід зазначити, що кількісно-якісний показник значень ДФО різний у різних словниках, що ускладнює порівняльний аналіз семантики дієслівних фразеологізмів російської та української мов; так, ДФО російської мови хлопать глазами зафіксований із двома значеннями: "1) бездействовать, молчать; 2) проявлять растерянность, смущение, удивление и т.п.". Відповідний йому український аналог блیمати очима зафіксований з такими значеннями: "а) безтямно раз у раз розкривати і закривати очі від подиву, розгубленість; б) мовчати, нічого не розуміючи або не знаючи, що відповісти; в) дивитися, поглядати; г) ніяково почувати себе перед ким-небудь, відчувати сором, докори сумління перед кимось за що-небудь; д) (кому, на кого) подавати кому-небудь знаки очима; показувати на кого-небудь очима; е) сидіти без діла". В этом случае значения украинской ДФО "б) мовчати, нічого не розуміючи або не знаючи, що відповісти" и "е) сидіти без діла" соответствуют первому значению русского глагольного фразеологизма "1) бездействовать; молчать".

З іншого боку, деякі дієслівні фразеологізми, зафіксовані одними словниками, відсутні у інших. Наприклад, ДФО перевертывать (всю) душу КОГО, ЧЬОУ, зафіксований "Фразеологічним словником російської мови", відсутній у РСРЛ. Дієсловий фразеологізм вешать нос (на квинту), зафіксований "Фразеологічним словником російської мови", в СРСР відзначається як вільне словосполучення з послідом "перен.". СУМ не фіксує українські відповідності таким власне російським дієслівним фразеологізмам, як, наприклад, упускать из виду та багатьом іншим.

Аналогічно у "Фразеологічному словнику російської мови" немає відповідності українському ДФО гаву ковтнути, покуштувати печеного гарбуза тощо. Такі ДФО є специфічно російськими (українськими), які не мають аналогів у російській (українській) мовах.

У художній мові є великі можливості виявлення різних значень ДФО. Так, наприклад, ДФО російської мови висеть на шее у кого має два зафіксовані значення: "1) ласкатися к кому-либо, обниматься с кем-либо; 2) обременять кого-либо, быть в тягость кому-либо"; "- Уж молчи! Что толку от твоей радости! Ты-то хоть немного да хлебнула счастья, хоть чуток да с мужем жила, на шее висела, семью имела. А я?.." (В.Тендряков); "Живя у Лукерьи, он лелеял новую цель: добратся, во что бы то ни стало добратся до семьи! Ну, добрался! И повис на шее тяжелым грузом..." (Б.Горбатов).

У СРСМ також відзначено два значення: "а) бросаться в объятия, крепко обнимать кого-либо (обычно за шею); б) навязываться мужчине, настойчиво добиваться его расположения, любви. О женщине"; " Она появилась в дверях, стремительно сбросила черную пыльную накидку на безукоризненный костюм Сажина, расталкивая пьяных, отбрасывая стулья, побежала к поднявшемуся навстречу отцу, повисла на шее, заболтала ногами в грязных дорожных сапожках из мягкой кожи" (А.Иванов); "Девушка в розовой кофточке намертво вцепилась в Славика, повисла на его шее и вроде бы отпускатся не собиралась" (В.Астафьев).

СУМ фіксує лише одне значення українського повного еквівалента висіти на шиї в кого: "нав'язуватися кому-небудь") « – Ви мені розкажіть, Тарасе Демидовичу, про власні зустрічі. Адже вся Ковалівка знає про те, що у вас на шиї висіть, на квартирі днює і ночує шановна... Антоніна Никонівна" (Ю.Збанацкий). З.Тулуб использует этот же глагольный фразеологизм в значении "крепко обнимать кого-либо": "Рахім з радісним вереском повис на шиї" в сестри і одразу почав їй показувати свої скарби".

В значенні "обременять кого-либо" вживає цю ДФО Е.Гуцало: "Василинка, лукаво зламавши брівку над синім оком, відказала: – А чом би і

не піти заміж? Нащо ото висіти на шиї в матері? Але куди я годна, ніхто не бере". Нарешті, Борис Палійчук використовує цей дієслівний фразеологізм зовсім в іншому значенні – у значенні "настигать, преследовать": "Я имею в виду Интернациональный полк, где очень много поляков, который вместе с отрядом Шпагина буквально висит у нас на шее". З аналогічним значенням вживає цю ДФО А.Хижняк: "Воєвода злякався. Смерть висіла вже на його шиї".

Поміщаючи дієслівну фразеологічну одиницю у різний контекст, письменники збагачують його семантику, розширюють сферу вживання, унаслідок чого дієслівний фразеологізм може бути у тих значеннях, які в словниках.

1.3. Синонімія дієслівних фразеологізмів російської мови та їх українських відповідностей

Семантичною особливістю, що тісно пов'язана з явищем багатозначності, є здатність дієслівних фразеологізмів обох мов вступати в синонімічні відносини з іншими фразеологізмами. Серед ДФО як російської, так і української мов чимало таких, які близькі за значенням, але відрізняються семантичними або стилістичними відтінками (іноді ці відмінності супроводжують одне одного); такі фразеологізми є синонімічні. Так, найбільше синонімів серед дієслівно-іменних фразеологізмів, менше серед наречних, ще менше серед іменних (107,14).

Слід зазначити, що синонімічні відносини між ДФО виявляються легше у межах однієї структурної групи. Чим однорідніша семантична структура фразеологічних виразів, тим ближче їх граматична типологія, тим легше відкрити синонімічні зв'язки між ними.

Так, наприклад, одноструктурні дієслівні фразеологізми заметать следы и прятать концы в воду – замітати сліди и ховати кінці в воду с общим значением "прятать, уничтожать улики" легко заменяют друг друга в одинаковых синтаксических позициях: "Ну, убьет он (Соловьев) меня, думал

я дальше, а как замести следы? Ведь не скажешь, что седок незаметно выпал из розвальней" (Ю.Нагибин); "Ночь скрывает меня от всех. Похоже, что я, как искусанный волк, прячусь, чтобы зализать свои раны, спрятать концы" (В.Тендряков); "Штауффенберг не потрапив до наших рук. Його розстріляли армійсьи офіцери. Щоб замести сліди" (Р.Самбук) "Щоб сховати кінці, Рубас зайшов до магазину, де ранком продавали по картках хліб, зараз полиці були порожні – він підійшов до вітрини й побачив, як зупинився за пів-кварталу молодик у кепочці..." (Р.Мамбук). Одноструктурні ДФО-синоніми, таким чином, мають однакову модель побудови та, об'єднані загальним значенням, утворюють синонімічні ряди: давать леща кому; намять бока кому; посчитать ребра кому – давати ляща кому; намяти боки кому; полічити ребра кому (общее значение – "побить"). Слід зазначити, що ряди одноструктурних синонімів – явище поодиноке як в російській, так і в українській мові.

В основному в обох зіставних мовах існують різноструктурні ДФО-синоніми, що перебувають здебільшого "щодо часткової взаємозамінності" (136,117), оскільки вони мають різну поєднувальну здатність: срывать маску с кого; выводить на чистую воду – зривати маску з кого; выводити на чисту воду (общее значение – "обличать кого-либо"): "Тарас Звягин долго, почти до самого вечера, все ворчал и ворчал: – Бот уже непривычно мне, Демид, братом тебя иметь... И вообще, что это за имя теперь у меня – Илюшка? Да еще Юргин?! А, Демид? А как маски с нас посрывают? Ну, мне-то ладно, привык с чужого плеча одежду носить, а тебе эта фамилия совсем, должно быть ... одна оскорбительность" (А.Иванов); "Работяги сперва звали его Гошей, пытались, как водится, помыкать юнцом, использовать на побегушках – не вышло. Герцев их вывел на чистую воду, поставил на место и себя, и отряд да и хранил дистанцию независимости" (Б.Астафьев)" – Міркувати не штука, – роздумливо сказала Василюк. – Зробити важче... Я би на того приймака не мала серця, не зривала б з нього маску, якби ж то людина. Ніколи тверезий не приходить, і завжди в матері просить горілки" (Е.Гуцало)" – ...Може ж, хоч ти, Йване, скажеш мені до пуття? Чоловік ти

робочий, сказати б, пролетаріат, та й на місці воно кожному видніше. Скажи мені, руку на серце поклавши, виведи усіх на чисту воду!" (Ю.Смолич).

Різноструктурні ДФО-синоніми також утворюють синонімічні ряди, об'єднані загальним значенням: вить веревки из кого; держать под пятой кого, чьей; садиться на голову кому – сукати мотузки з кого; тримати під п'ятою кого, чиею; сідати на голову кому (общее значение – "властвовать над кем-либо"); подводить под монастырь кого; подкладывать свинью кому; сажать в калошу кого – підводити під монастир кого; підкладати свиню дід кого; саджати в калошу кого (общее значение – "делает неприятность кому-либо").

Маючи загальне значення, ДФО-синоніми, тим щонайменше, різняться у сенсовому відношенні: кожна їх, позначаючи подібну дію (чи стан), до того ж час свідчить про різну його інтенсивність, і навіть зовнішні особливості його прояви. Наприклад, до синонімічних лав російських дієслівних фразеологізмів та їхніх українських відповідностей із загальним значенням "обманювати, вводити в оману" входять ДФО водить за нос; втирать очки кому; заговаривать зубы кому; морочить голову кому; обводить вокруг пальца кого; отводить глаза кому; пускать пыль в глаза кому – водити за ніс; замилувати очі кому; заговорювати зуби кому; морочити голову кому; обкручувати круг пальця кого; відводити очі кому; напускати туману на кого, кому.

Дієслові фразеологізми водить за нос кого; морочить голову кому – водити за ніс кого; морочити голову кому містять додатковий відтінок значення "вводить в заблуждение в течение продолжительного времени"; ДФО заговаривать зубы кому; отводить глаза кому – заговорювати зуби кому; вводити очі кому мають відтінкове значення "создавать ложное представление о чем-либо; отвлекать внимание от чего-либо важного"; дієслівні фразеологізми пускать пыль в глаза кому – напускати туману на кого, кому виступають із додатковим відтінком значення "создавать видимость чего-либо": "Алла была человеком неустроенным в личной жизни,

ее уже несколько лет водил за нос некий Володя – бросать не бросал и жениться не женился" (Е.Городецкий); "Но наши школьники живут каждый в своей семье, единственное, что их объединяет, – учеба. А вся учеба построена на одном – втирать очки комиссиям, заботиться только о самом себе!" (В.Тендряков); "И вот он пришел. И дарит подарки. И заговаривает зубы. А мама причесывается у зеркала и молчит. И будто ничего не видит" (А.Лиханов); "- У меня на медицину свой взгляд, и пусть они (врачи) мне голову не морочат. У меня все это имущество еще с гражданской войны развинтилось..." (М.Шолохов;")Но добро делать надо умеючи, со всей полнотой ответственности. А ей этой ответственности не хватило. Она дала обвести себя вокруг пальца... и сделала из Игоря дурака" (Ю.Нагибин); "Забравши удочки, мы с Алешкой отвели бабушке глаза, сделали вид," (В.Астафьев); "Шеф никогда прежде не отличался скрытностью – любил и умел при необходимости пустить пыль в глаза областному и республиканскому руководству относительно важности народнохозяйственных задач, которые сотрудникам отдела предстоит решить..." (Е.Городецкий); "- Коли папа Юлій II вирішив будувати собор Петра в Римі, Сан Галло вважав, що тільки він з своєю невичерпною фантазією має право на те, щоб водити усіх за ніс, і вимальовував папі такі проекти, що навіть старезні кардинали роззявляли рота" (П.Загребельный); "...так от саме я й давав знати Настусі, що той диплом уже був у моїх руках. Писав жартома, що тепер маю право халтурити, замилувати очі, не готуватись до уроків, спати до сніданку, і ніхто мені не зауважить, що я не майстер своєї справи" (Ю.Збанацкий); "Королевич наважився і винувато сказав: – Ви вже, Ростиславе Гервазійовичу, дозволяли собі поза службою звертатись до напарника на імя та по-батькові – вибачайте, що так вийшло: заговорили ми вам зуби, втелющили ми і вас у погану історію..." (Ю.Смолич); " – Тоді він покине мене, – зітхнула Варя. – Так і сказав. "Не мороч мені, каже, голови з школою. Або школа, або я. Вибирай, каже" (О.Донченко); " – Хитрі вони... – насварилася пані Радловська своїм

коротким пальцем. – Але ж мене навколо пальця не обведеш. – Палець застиг у повітрі, немов символізуючи переконаність старої. – Сидять, наче чужі, але позирають, мов голубки, і пан Пашав щось передав їй ..." (Р.Самбук); "Другою жінкою, з якою познайомились у Деревинах, була колгоспниця Галина Галух. Своє горе носить у собі завжди, відводить від нього чужі очі. Хоча б розлучитися, та хіба це можливо?" (Е.Гуцало); " – Слухайте, Шляхтич, не напускайте туману. Моє діло попередити: вас викликають на державну комісію. Це діло серйозне. Серйознішого зараз у нас тут нема нічого" (П.Загребельний).

Між дієслівними фразеологізмами, що входять до одного синонімічного ряду, спостерігаються також стилістичні відмінності. Так, наприклад, ДФО, що входять до синонімічного ряду зі значенням "померти" – отдати богу душу; отдати концы; приказать долго жить; сойти в могилу; сыграть в ящик – віддати богові душу; віддати кінці; наказати довго жити; зійти в могилу; зіграти в ящик – при однаковій семантиці розрізняються стилістично і, отже, сферою вживання у художніх творах у зв'язку з різним експресивно-емоційним забарвленням даних ДФО: " – Вот, получай своего ненаглядного сынка, – сказал он Петру Бородину, выскочившему на шум из дома. – Если к утру не отдаст богу душу, то отойдет" (А.Иванов); "...Олег лишь сейчас до конца уразумел, что рана у Сашки нешуточная, может и концы отдать, и что тот хороводился с ним, хлопотал, петушился, балагурил через великую силу" (Б.Астафьев); " – Неприятная новость, Андрей Васильевич... – Что такое? – Аня-то Ващенкова... Не слышали? – Ну?! – Приказала долго жить" (В.Тендряков); "Мы все уходим слишком рано, сходим в могилу, не изжив своего земного образа, не осуществив себя до конца в деле, творчестве, любви, даже не осознав толком своего бытия" (Ю.Нагибин); " – Почему, как я приехал, мне не сказал? Какой из тебя командир дивизии, раз у тебя рана открылась? Садись, чего стоишь? В ящик сыграть хочешь?.." (К.Симонов) " – Установчі збори можуть потім зафіксувати цей факт. А коли б ви покладали цьому початок, українська історія

записала б ваше ім'я золотими літерами на свої скрижалі навіть якщо ви віддали б богів і душу" (Ю.Смолич); "Щоденно, і ранком, і вдень, і ввечері були в нас свої дрібні й зовсім дрібні чвари. Коли б на все те звертав увагу, коли б брав глибоко до серця – в один рік можна було зноситися і "віддати кінці" (Ю.Збанацкий); " – Я забув би, та не забудуть ось так і як ти: схочу вийти трохи наперед, ви одразу ж од задрості почнете сохнути і заможництвом цюкнете мене по голові, щоб мав наказати довго жити" (М.Стельмах); "Знов перестав бути людиною. Протоплазма, в яку введено повільну отруту. Білок, носій життя, внаслідок таємничих комбінацій перетворюється на білок, що несе смерть. Повільно сходив у могилу. Життя від білка і смерть теж від білка " (П.Загребельный); " – У тебе гнійний апендицит. Коли не видалити, зіграєш, браток, у ящик. Знаєш, що це таке – зіграти в ящик?" (Ю.Збанацкий).

Незважаючи на те, що переважна більшість ДФО російської та української мов збігаються за своїм лексичним складом та значенням, рідко спостерігається повна тотожність синонімічних рядів у двох мовах, оскільки необхідною умовою для цього є еквівалентність компонентів, що входять до синонімічних рядів (56,117). Структура синонімічного ряду в російській та українській мовах часто буває різною, що виражається у розбіжності кількості компонентів, що входять до синонімічного ряду, їх різної стилістичної оцінки, наявності власне російських та власне українських ДФО (189,19). У таких синонімічних рядах, особливо в галузі розмовної мови, спостерігається найбільше розбіжностей між двома мовами: бить баклуши; лодыря корчить; за холодную воду не браться; ворон считать; собак гонять; байдики бити; за ход одну воду не братися; гав лічити; собак ганяти; байжики бити; горобцям дулі давати; дурня ганяти; посиденьки справляти.

Проте для дієслівних фразеологізмів як російської, так і української мов, що вступають у синонімічні відносини, характерна гранична зближеність смислооб'єднуючих ознак. Тут спостерігається семантичний паралелізм, симетрія смислової структури рівнозначних фразеологізмів, так

що смислооб'єднуючі ознаки явно витісняють у синонімічному ряді диференціальні, смислові ознаки значення (16,11).

1.4. Явище варіантності дієслівних фразеологізмів російської мови та їхньої української відповідності

Власне, фразеологічні синоніми необхідно відрізнити від фразеологізмів, охоплених явищем варіантності. Під варіантами фразеологічних одиниць розуміються ДФО, що відрізняються окремими компонентами чи граматичним оформленням. Варіантність визнається властивістю фразеології, що закономірно виникає в процесі її функціонування в мові і закріплюється в загальному вживанні; "Істотно при цьому підкреслити дві взаємно протилежні тенденції функціонування фразеологізмів: тенденцію до стабільності складу та граматичної організації – на рівні мови і тенденцію до їх варіювання – на рівні мови" (38,79). Фразеологічні варіанти – це співіснуючі загальноновживані різновиди фразеологічної одиниці, що характеризуються тотожністю загального значення та внутрішньої форми, при чергуванні одного з лексичних компонентів, його форми (у широкому значенні) або граматичної структури фразеологізму.

Дієсловні фразеологічні одиниці російської мови та їх українські відповідності можуть відрізнитися граматичними варіантами своїх компонентів: бросать (кидать) камешки в огород – бросать (кидать) камень в огород – кидати (шпурляти) камінці в город – кидати (шпурляти) камінь в город : "И показалось Ольге Васильевне, будто Сережа идет. Придет на кухню, когда все трое там, остановится в дверях в газетном колпаке, руку поднимет и скажет: "Приветствую тебя, мой бедный народ!" Иришка, конечно, покатится со смеху" (Ю.Трифонов); "Меленький, худенький, с прелестным личиком обреченного на раннюю смерть, Лев Лунц, приведенный Кавериним в Мыльников переулоч, с такой серьезностью читал свою повесть, что мы буквально катались по полу от смеха" (В.Катаев); " –

Розбіглись ягнята, нема, – знов підкидає котрийсь, і всі заходяться сміхом, а найохочіше кидається у вир веселошів сам Порфир, його аж розколихує від нападу сміху" (О.Гончар); "Нараз Ігор заходиться від нестримного розгонистого сміху і зривається з Місця. – Та це ж глянь! Ось він літає над бур'яном" (О.Донченко).

Можуть вони відрізнитися і лексичними варіантами: зарубить (себе) на носу – зарубить (себе? на лбу – закарбувати (собі) на носі – закарбувати (собі) на лобі; "Нечего делать ни в поле, ни в конюшнях, ни на птичьем дворе, я только извиваюсь змеей, обижаю и раздражаю своим неуместным вмешательством щепетильного Оста" (Ю.Нагибин); " – Да, верно, кажется, приглашали, – потер Хохлов заросший подбородок. – Черт, все крутится, извивается ужом, мешается в голове. С вечера я даже пошил. А ночью трансформаторы устанавливали, я должен был сам проследить..." (А.Иванов); " – ...Там, либонь, схопивши облизни, Артемон в'юном в'ється, а Омелян вертиться. Так їм, каламутникам, і треба" (М.Стельмах); "А цим (вчителям) не вигадеш, перед цими тшілки і можеш гадюкою витися, з острахом і ненавистю ждучи вічного їхнього запитання, що для хлопця буде як удар ножа..." (О.Гончар).

Отже, на відміну фразеологічних синонімів, такі ДФО є хіба що різновидами однієї й тієї ж дієслівного фразеологізму.

У деяких випадках зміна одного з компонентів ДФО вносить до його семантики новий експресивний відтінок, загалом не змінюючи його значення за ступенем наростання експресивності: лезть – идти – переть на рожон – лізти – іти – перти на рожон; " – Ведь это же тоска – вот так идти и не знать ничего! А какими глазами провожают нас жители? С ума сойти можно!" (М.Шолохов) ; " – Слушай, Деев, – ответил Костя, – с ума ты спятил? У меня посетители... Не видишь разве?" (С.Залыгин); " – Ты что! – крикнул тогда Сережа оторопело. – С ума свихнула? У меня есть отец!" (А.Лиханов); " – Еге ж, певно, то голівонька пухне від того читання. Тож все збагнути треба. А ти поменше читай, синку, – раптом радить мама. – Бо

чула я, ніби біди великої науки з глузду сходить, – додає таємниче" (К.Збанацкий); "Безпорадність людини перед сліпим випадком, перед нещастям... Нічого не вдієш, допоміжати, гинеш не тільки ти – гине все навколо тебе, тобі тільки й лишається розуму зсунутися, стогнати, кричати, плакати..." (П.Загребельный); "Іполітов хотів відповісти, що є ще союзники на Заході, кожній потрібні кмітливі, хоробрі й сильні люди, та ще й з їхнім досвідом... Але вчасно втримався, виштовхнув Ніну: – Ти що, з глузду з'їхала? Як можна!" (Р.Самбук). Різна градація експресії не є підставою для твердження про синонімічність перерахованих вище ДФО. Перед нами одні й ті ж дієслівні фразеологізми в різних їх модифікаціях, які обумовлені синонімічною заміною одного з компонентів ДФО.

Аналізуючи варіанти дієслівних фразеологічних одиниць російської мови та їх українських відповідностей, можна виділити такі типи варіювання ДФО обох мов:

1. Компонентне варіювання. Під компонентним варіюванням ми розуміємо заміни одного компонента іншим, що відбуваються в рамках одного і того ж фразеологізму і не вносять будь-яких змін до змістового фразеологізму (134). компоненти ДФО, що варіюються, діляться на три групи залежно від того, в яких відносинах вони знаходяться між собою у вільному вживанні:

а) першу групу утворюють компоненти дієслівних фразеологізмів, які у вільному вживанні синонімами; ця група нечисленна: терять почву под ногами – терять землю под ногами (у цьому випадку варіантам російської мови відповідає український аналог утрачати ґрунт під ногами; « – Ты, Василий, ни в каком деле не знаешь края! – горько сказал участковый. – Когда ты в молодости в курганах татарское золото искал, так ты только мозоли на руках набивал, а теперь ты поперек дороги Степана Мурзина стал" (В.Липатов); "...заболев здесь, на севере, астмой, (Шабунин) в последнее время мало вылезал из блиндажа – не в пример своему беспокойному полковнику, который поперек пути его стал и которого и сейчас не было на

месте" (К.Симонов); "Відлюдкуватим, нервовим він (Максим) став після знайомства з найменшим братом. На старших не звертав уваги, вони гралися з ним, мов з кошеням, – це йому подобалось, старші йому не заважали. Але найменший став поперек шляху, викликав у Максима неймовірне почуття ревності" (Ю.Збанацкий) – Безголове проектування. Хто ж споруджує житловий будинок коло моргу? – Проектувався він вище, але нижче був вільний майданчик, в міськраді хтось поперек дороги став, напоз, щоб пересунули" (П.Загребельный);

б) другу групу складають ДФО, в яких компоненти у вільному вживанні синонімами не є, але певною мірою близькі в лексико-семантичному відношенні: входить в голову – входить в ум – входить в мысль (цим варіантам ДФО російської мови відповідають в українській мові частковий еквівалент впадати в голову й аналог спадати на думку); "И тут я увидел, как лицо моего сына мгновенно и на глазах – как светочувствительная бумага – заливается темным румянцем, начиная с ушей" (Ю.Трифонов); "Тамара и ее муж – вот где скрывалось еще неизвестное, скрывалось то, о чем Нино не хотела говорить, что заставляло Тамару заливаться краской, заставляло страдать ее, молодую и прекрасную женщину..." (С.Залыгин); "Тепер вирішив узнати все до кінця. – Казани, то ваш чоловік. Бона (Ярина) здивовано поглянула у мій бік, залилася рум'янцем. Потім засміялася дзвінко, весело. – Та хто вам сказав? Я почував себе незручно, розгублено" (Ю.Збанацкий); "Толкунов хотів... сказати пані Марії, що вона зовсім змінила його життя і він тепер не уявляє його без неї, але лежав тихо, заливався краскою, боявся дихати і, здається, розгубив усі слова" (Р.Самбук);

в) до третьої групи, найчисленнішої, входять ДФО, компоненти яких у вільному вживанні позначають зовсім різні, нічим не об'єднуються у вільному вживанні поняття; у складі ж дієслівних фразеологізмів вони настільки зближуються, що стають варіантами: лежать мертвым грузом – лежать мертвым капиталом – лежати мертвим вантажем – лежати мертвим

капіталом; " – Недавно сменял с одним бойцом шило на швайку – автомат на парабеллум, – пояснил свою мысль Хорышев. – Тяжел ему, видишь, автомат!" (К.Симонов); "- ...Но я ни в жисть не подумал бы, что ты без спросу станешь менять кукушку на ястреба, ружье на какие-то часы" (В.Распутин); "Дяк запідозрив діда в нечистих думках: – Грішно, Остапе, від подаяній відмовляйтесь. І не думай, що в других дають більше – досить і однієї паляниці. Непрстойно, Остапе, святу церкву та служок оббирати. Не міняй шило на швайку, бери, коли дають, та й дякуй богові..." (Ю.Збанацкий); " – Нема ротора, – показує на головний електродвигун блюмінга директор ще не лущеного заводу, – не можемо пустити блокінг, поки не прибуде ротор. Приміняли бика на індика. Залізниця ріже нас без ножа. Не можуть знайти ротор. Кажуть: нема" (П.Загребельний).

Іноді компоненти таких ДФО відносяться до різних частин мови: идти в гору – идти вверх (цим варіантам ДФО російської відповідають українські, компоненти яких є однаковими частинами мови – прислівниками: іти вгору – іти вверх).

2. ДФО, що відрізняються граматичними формами окремих компонентів (таких варіантів значно менше, ніж дієслівних фразеологізмів з лексичними варіантами): "Словом, это была перемена как перемена – зачем мне ее описывать? Ловлю вас на слове: сами знаете, сами небось учились: у нас ведь школьное обучение обязательно" (И.Зверев); " – Хотите здесь остаться? – спросил Кружилин. – Я поговорю с директором Шантарского завода Хохловым. Ловлю его на словах: им, я слышал, работники в отдел рабочего снабжения нужны" (А.Иванов); " – Нічого дивного. Ловлю вас на слови такий ловелас, як Микола Іванович, якій завгодно дівчині голову закрутить. Я теж помічаю, що тут справа нечиста" (Ю.Збанацкий); "... Бобрьонок... крізь зуби вилаявся: педантичний лейтенант ловив їх на словах, зривав їм операцио, а майор навіть не міг утрутитись..." (Р.Самбук); "От домашней колготни, от безделья, безденежья и, главное, от неизвестности, куда и как дальше, – из музея ушел наспех, не успев подготовить места, –

он вечерами падал духом. Маялся, не знал, куда себя деть" (Ю.Трифонов); " – Какого-нибудь беднягу немцы как начали клевать от самой границы, да так до сих пор и клюют. Ну, он и уморился, духом упал и уже думает не о том, как бы немца побить, а о том, как бы его самого еще лишний раз не побили. Но таких мало, и не они будут погоду делать" (М.Шолохов); "Два вечери я вбив намарне: падав духом, Валерій не побачив і тут вже трохи занепокоївся, побоюючись, що вона поїхала до моря з яким-небудь аквалангістом.. (П.Загребельный); "Мараєшь свое имя! Ей-богу, и так уже говорят: у Малышева жена шьет. Частным образом!" (И.Зверев); " – Видишь, парень, как, – сказал Звонцев, когда Егор пришел насчет работы, рассказал о своих мытарствах. – Замарал ты свою репутацию. Не хотят тебя люди принимать" (А.Иванов); " – Робіть, як знаєте, – втомлено махнула рукою мати Тереза. – А я не хочу плямувати своє ім'я і знімаю з себе всяку відповідальність. І, певно, вже нічого не розумієш..." (В.Самбук); "Але попереджаю: не схаменетесь, плямуватимете свою репутацію і високе звання вчителя – виженемо з школи!" (Ю.Збанацкий).

3. Стилистичні варіанти дієслівних фразеологічних одиниць можна розділити такі групи:

а) варіанти з однорідним стилістичним забарвленням компонентів: выкинуть – отколоть – отмочить штуку – утнути – утяти – устругнути штуку; "Над кем-то ей (Рите) нужно было проявить свое превосходство, и чтобы это было очевидно для всех, чтобы кто-то – при всех – не спускал с нее глаз, чтобы кто-то если уединялся с ней, так обязательно для того, чтобы излить ей свою душу" (С.Залыгин); "Лейтенант не сводил глаз с плясавшего и от души смеялся, показывая рот, полный ровных белых зубов" (В.Богомолов); "Зінаїда Максимівна з мене очей не спускають" (Е.Гуцало); "Він промовчав, про когось думаючи, і коли знову глянув на Василька, то побачив, що той схилився над столом і не зводив очей з малюнка електростанції" (О.Донченко). СДля варіантів ДФО з однорідним стилістичним забарвленням чимало таких, в яких різні слова-компоненти

позначають поняття, близькі в сенсовому відношенні (особливо часто варіюються іменники – найменування частин людського тіла): давать голову на отсечение – давать руку на отсечение – давати голову на відріз – давати руку на відріз ; "Все сделано, но опускаются руки, гнешь спину, пишешь, словно читаешь знакомый, много раз читанный и перечитанный роман" (В.Тендряков); " – Я до старости лет на работе гнула хребет, все налоги выплачивала и помогала власти не за тем, чтобы вы сейчас бегли, как оглашенные, и оставляли бы все на разор да на поруху" (М.Шолохов); "...а ще б тобі треба було з'ясувати, що гнути спину і білі сорочки для твого технократа мама прати не повинна. Хай сам пере, коли хоче красуватися щодня в свіжій сорочці!" (П.Загребельный); "Отой Панько, мов укрутився, мов накупився... знущатися над моєю мамою. Де б яка найгірша робота не вишкреблась – усе на неї. І змушував її гнути хребет, картоплю копати вже тоді, як сніг землю вкриє, і коноплі мочити в крижашій воді і жито молотити, немов чоловіків не було в селі" (Ю.Збанацкий);

б) варіанти ДФО з неоднорідним стилістичним забарвленням компонентів: терять голову – терять башку (в українській мові їм відповідають варіанти з однорідним стилістичним забарвленням компонентів: утрачати голову – утрачати розум); "- Дурень ты, дурень, Костя! Ну, разве можно в твоём начальственном положении так улыбаться и тарашить глаза, словно десятилетнему мальчишке?" (С.Залыгин); "Никто в коридоре не паялил на меня глаза, на душе стало очень хорошо, покойно..." (А.Лиханов); "- А она мне спокойным голосом отвечает: "Не паяль зенки на нее, старый черт! Я тебя предупреждала" (М.Шолохов); "Тітка витріщила очі: – Не я, а вона, Варя, збирається заміж, їй плаття шиемо. Мені хомути на шию не треба" (О.Донченко); "В кімнаті не було нікого, і я окинув її поглядом. Тут було затишно і навіть розкішно... На шафі влаштувалися в ряд замащені пальцями слони, виричив здивовано великі жовті очі потертий плюшевий ведмедик" (Ю.Збанацкий); "... .каштан... відсторонив лесника й тицьнув

дулом пістолета в груди молодикові. Не без злостивості побачив, як той вилупив очі" (Р.Самбук).

4. Під синтаксичним типом варіювання ми розуміємо зміни у розташуванні компонентів дієслівного фразеологізму, які впливають з його семантичне тотожність. Варіюється порядок проходження компонентів ДФО: "Почти год Андрей тлеет с ним (с Герой) дело и не может пожаловаться. Что надо – он сделает!" (И.Зверев); "И, увидев его (Игоря), Нина Васильевна перестала быть холодной наблюдательницей чужой беды. Но с ним ей дела иметь не придется: он дал свои показания следователю, повторит на суде, а к ее державе не причастен" (Ю.Нагибин); " – Ви масте справу... Ви вчитесь... – Я робітник..." (П.Загребельный); " – Жінки казали, Хвостяк за окупації вночі щось додому корзинами носив, отже, продукти. Певно, так воно й було, бо часи голодні, а він, прошу я вас, завжди вгодований. І дехто помічав, він з начальником депо справу мав, іноді той викликав Хвостяка до себе, не часто, звичайно, та все ж в око кидалось" (Р. Самбук).

5. Виділяється кількісний тип варіювання компонентів дієслівних фразеологізмів. Під варіюванням кількісного складу розуміється скорочення або розширення компонентів ДФО, що не змінює значення дієслівного фразеологізму: бросаться в крайности – кидаться из одной крайности в другую (цим варіантам ДФО російської мови відповідають морфологічні варіанти української мови кидатися з однієї крайності в другу – кидатися з однієї крайності до другої; гадать на бобах – гадать на кофейной гуще – ворожити на бобах – ворожити на кофейній гущі; "Смирнов склонился над газетой, принялся вычитывать статью о поступке зеленодольских колхозников. Материал этот с его слов написал заведующий сельхозотделом редакции. Конечно, надо было написать самому, благо владел даром слова, но, приехав из Зеленого Дола, он три дня пролежал пластом" (А.Иванов); " – Нельзя быть эгоистом, – сказала Ксения. – Ты вполне владеешь словом, можешь написать пьесу, значит, это твой долг! Мало ли что тебе не хочется!" (К.Симонов); " – Вірш автобіографічний, – підкравшись ззаду до поета і

розгортаючи йому на тім'ї поріділе волосся, закричав Гнатко. – Браво поету! Володіє даром слова! За синтез високої поезії і мужності браво!" (П.Загребельный); "В дружньому листі Каленик писав: "Дорогий друже! Не знаю, чи тобі те відомо, але я все своє життя пишу, бо володію словом. Пишу самісіньку правду, не вигадую ні слова, як, до прикладу, це робить дехто" (Ю.Збанацкий). Семантична і структурна різноманітність узгоджуваних компонентів дієслівних фразеологізмів не викликає зміни значень ДФО; воно підтверджує думку деяких дослідників про те, що, як і у фразеологізмах інших моделей, у ДФО проявляється "тенденція до скорочення кількісного складу компонентів" (27, 28), чим може бути пояснено також нечисленну кількість в обох мовах трискладових та чотирискладових дієслівних фразеологізмів.

Скорочення кількісного складу компонентів не веде до скорочення обсягу значення фразеологізму, оскільки компоненти, що залишилися, вбирають у себе елементи значень компонентів, що скорочуються. У варіюванні компонентного складу фразеологізмів проявляється соціальний характер ДФО, оскільки "в мовному побуті вирази втрачають подробиці, коротшають, зберігаючи лише необхідні елементи. Початковий склад деформується, від нього залишається сигнальний фрагмент" (26, 21).

Варіюванням кількісного складу компонентів дієслівних фразеологізмів можна також пояснити той факт, що варіантами в більшості випадків стають різноструктурні ДФО: "Она стала молоть вздор насчет того, что я чему-то покорствую, злоупотребляю чьим-то доверием, подчиняюсь обстоятельствам. .. и я понимаю это умом, но не имеют сил восстать против собственного образа жизни" (Ю. Трифонов); "- Потеряла она (собака) доверие к человеку. Или люди употребили во зло ее доверие. Память же ее, собачья, прочней нашей. У нас гибче все, оттого мы и забываемся быстро, а она, видишь, не чета нам" (В.Астафьев); "Карера та матеріальний добробут місьє Енно феєрично злетіли вгору: він мав від уряду Франції документ, діставав високі комісійні від продавця і, певна річ, не зловживав довір'ям і

спромогався забезпечити собі неабиякий куртаж і від покупців" (Ю.Смолич);
 " – Але раз ми вирішили поставити на обговорення й проект "Сонце для всіх", я прошу товаришів активно включатися в обговорення, щоб не склалося в декого враження, неначе ми хочемо ужити на зло ваше довір'я, затискувати той чи інший проект чи там підходити до того чи іншого проекту з упередженістю" (П.Загребельный).

Слід зазначити, що у дієслівних фразеологізмах обох мов можуть поєднуватися одночасно кілька різних типів варіювання. Так, наприклад, одночасно можуть змінюватись компонентний склад ДФО та морфологічні форми компонентів: "Мы познакомились немножко, но Анне Робертовне не до того было – я хорошо понимал. Я блистал знаниями, все глаголы спрягал, как в голову приходило, а она все кивала, соглашаясь: мол, правильно" (А.Лиханов); " – ...Чем больше будешь ты о людях заботиться, блистать умом, чем больше зерна, мяса, молока и разного прочего давать государству, тем сильнее тебя народ поддерживать будет" (А.Иванов); "Давно вже тобі спадало на думку сяйнути знаннями та навчитися розуміти мову тварин, довідатись, про що балакають між собою. А що балакають – у цьому не сумнівався" (Е.Гуцало); " – Хто тобі сказав, що ти смішна? – обурилась Жукова. – Смішно те, що ти говориш дурниці. Поважати тебе будуть за твою роботу, а не за зріст. Ти ж вмієш сяйнути розумом, отже, зумій з перших уроків завоювати собі авторитет, це дуже важливо" (О.Донченко).

Варіюються одночасно кількісний та компонентний склади ДФО: лечь свинцом на душу – лечь тяжелым бременем на душу – лягти тягарем на душу – лягти важным тягарем на душу; « – Поверхностный ты человек, через это тебе жена и письма редко шлет, поминать добром тебя, черта рыжего..." (М.Шолохов); "Ему и в голову не могло прийти, что сообщение Алехина: "Роща обыскана дважды, качественно; лопатка не найдена", было для подполковника и генерала самой радостной вестью в эти тяжелые сутки, и что они не раз помянули Алехина добрым словом" (В.Богомолов); " – Хм! – тільки хмикнув на це Ваня-маленький. – Ластівка, кажеш?...Що ж,

ластівка, це – непогано!.. Ласточки – непоганий псевдо- НіМ для легально! подоби в час пхдпілля, щоб згадували добром. .." (Ю.Смолич); " – Ковалівка вас згадуватиме і, певно, довго згадуватиме добрим словом. Ви наочно показали – вмiєте працювати, Працювати не по стандарту, а творчо, з вогником. Чи не думаєте ви, що масштаби Ковалівки для вас замалі?» (Ю.Збанацький).

Можуть варіюватися одночасно кількісний склад та морфологічні форми дієслівних фразеологізмів обох мов: жить нараспашку – жить на широкою ногу (в українській мові цим варіантам відповідає еквівалент жити на широку ногу); " – Отцу пожалуешься? – язвительно сказал Вадя. – Да он с тебя шкуру дерет" (Ю.Нагибин); "Сухощавый, с редкой бородкой, с тонким голосом, Ударцев не в пример Фофанову очень был проворный, держал когда-то на тракте ямщину, драл с ящиков семь шкур, скот подряжался перегонять и сам скотом приторговывал, а потом все занятия бросил и пошел в гору по крестьянству" (С.Залыгин); "Невидющими очима вона оглянула світлицю й вискочила з неї, ледь не збивши на порозі Омеляна. – Очманіла? – визвірився на сестру. – Шкуру здеру! Куди тебе лиха година несе?" (М.Стельмах); "- А Хіба Кривцун щось казав тобі? – Ні, він нічого не казав. Просто я здеру з нього сім шкур. І поперебиваю йому ноги. Коли б він мав навіть не дві, а цілих двадцять дві ноги, то й тоді б я поперебивав йому всі!" (П.Загребельный).

Рідкісні випадки, коли варіюються одночасно кількісний та компонентний склади, а також морфологічні форми компонентів: пить чашу до дна – пить горькую чашу до дна – пить чашу горечи до дна – пити гірку – пити добру повну – випити гірку до краю.

Наявність фразеологічних варіантів свідчить про те, що при вживанні фразеологізмів як своєрідних мовних заготовок, незважаючи на їх цілісність і компактність, виявляється дія конструктивних моделей мови, прагнення кожного разу співвіднести їх з її живою системою, спроба організувати їх заново (83).

Слід зазначити, що наявність варіантів ДФО в українській мові не визначає їх у російській і навпаки. Наприклад, варіантам російської ДФО нести ахинею – дичь – вздор – галиматью – ерунду – чушь соответствуют украинские аналоги верзти нісенітниці, теревені правити. Дієслівний фразеологізм російської мови скалить зуби відповідає варіантам української ДФО зуби скалити – шкірити – вишкіряти – лупити.

Отже, явище варіантності дуже поширене у складі дієслівних фразеологізмів як російської, і української мов. Але не завжди варіанти російської відповідають варіантам українських ДФО. Часто синонімічний ряд взаємозамінних лексем в українській мові буває більш численним та різноманітним, ніж у російській мові, оскільки ширше варіювання фразеологічних одиниць, ніж у російській мові, – характерне явище для української фразеології (25, 17): попадать (попасть) в лапы кому – попадати (попасти, попадатися, попастися. потрапляти, потрапити, пійматися) в лапи (в лабети) кому; расправляют (расправить) крылья – розгорнути (розгортати, розправляти, розправити, розпростувати, розпростати) крила; улавливать (уловить) смысл – уловлювати (уловити, схоплювати, схопити, ухопити, розбирати, розібрати) зміст тощо.

1.5. Антонімія дієслівних фразеологізмів української мови та їх російських відповідностей

Фразеологічними антонімами називаємо дієслівні фразеологізми, протилежні за змістом, але що позначають явище одного логічного порядку. Такі ДФО мають тотожний компонентний склад, крім тих компонентів, які виражають протилежні поняття: появляются на горизонте кого, чем – исчезать с горизонта – з'являтися на обрії кого, – зникати з обрію; "Потом Юрка перешел почему-то в другую школу, потом снова появился на горизонте" (А.Лиханов); "...вышло так, что, получив сию работу, я тут же исчез с Рафикова горизонта. Схватил и уполз в нору" (Ю.Трифонов); "Гляньмо і ми на те сонце, що ось уже стільки років з'являється на

архітектурному обріі нашого міста і в зоряних каталогах архітектури має найменування – Кукулик" (П.Загребельный); " – Цей пан такий таємничий... Ввічливий, та не балакучий, і навіть тітка нічого не знала про нього. Понад рік десь обертався, зникав з обрію, я гадаю, ховався від німців або служив десь..." (Р.Самбук).

Як антонімічні компоненти ДФО обох мов можуть виступати дієслова: "Всегда у них околачивались и ночевали на раскладушке, бренчащей с мясом вырванными пружинами, авторы с периферии и нигде не прописанные столичные "гении", которым "заступили дорогу", за которых мама "ходатайствовала" (В.Астафьев); "Но я уже не разделю с вами этого последнего торжества. Я уступаю вам дорогу. Простите меня за отступничество. Вам будет очень не хватать вашего старого друга, куда больше, нежели вы можете представить" (Ю.Нагибин); "Та, подумавши про суперників, я відразу втратив спокій. Горда вона (Нюся) чи не горда, але все ж Дівчина, і дівчатам властиво закохуватись. А що, коли хтось заступить мені дорогу, коли вона в когось закохається?" (Ю.Збанацкий); " – Що може бути вище нашого поту? Розум. Шляхтич підходить з розумом. За кого я – за свій піт чи за Шляхтича? За Шляхтича. Уступаю йому дорогу. Сказав – І все" (П.Загребельный); іменники: "Ему (дяде Васе) дали путевку на курорт, стало быть, и временный паспорт – оборотистому парню этого вполне достаточно, чтобы повернуться к делу лицом, "закрепиться" на магистрали и после наезжать в Заполярье только в качестве гостя" (В.Астафьев); "Да, это народное движение, да, мы не можем поворачиваться к нему спиной... Но и нельзя строить на нем легкомысленных спекуляций" (М.Шатров); "Гаркуша люто жбурнув книжку на підлогу. Треба повернутися лицем до небезпеки, він ще помститься, він ще повернеться сюди, як повертався не раз" (Р.Самбук); "А в Кульбаки, якщо вже його притискують, мимоволі з'являється на губах оцей напружений, сухий, наче павутиного наснований всміх. Бо є ситуації, до яких краще повернутися спиною, коли краще тінню усмішки прикритись..." (О.Гончар); прикметники: "...хотя в квартире, где он

(Заболоцкий) теперь обитает, еще двое соседей, они люди лояльные и не мешают ему жить своим умом" (Е.Городецкий); " – Василий Тихонович! – вскинула подбородок Тамара Константиновна. – Вы живете чужим умом! Мне кажется, Бирюков сам за себя может ответить" (В.Тендряков); " – Не майте гніву на мене, коли не так щось. Думає порадити, допомогти, а кому ті поради потрібні. Кожен живе своїм розумом, на чужий не зважає" (Е.Гуцало); " – А хто він такий буде? Від якогось начальства чи сам від себе? Чи не чужим розумом живе? Гей, ти чуєш, ад'ютанте! Хто це такий, котрий язиком меле?" (Ю.Смолич); приименники: "Это тебе на наша Дунька: погладил по шерстке – и замурлыкала!" (В.Богомолов); "Застанешь какогонибудь командира дивизии на тычке, в окопчике на переднем крае, и хотя воюет неудачно и надо бы дать ему выволочку, погладить против шерсти – заслужил! – а что-то удерживает: вон он где, оказывается, сидит!" (К.Симонов); "Прочитай, Ільку, влада подяку висловить, і папера належного видамо. Набридло гладити тебе за шерстю" (Ю.Збанацкий); "Не на того натрапили, Панове, вам Муху так просто не взяти, його не можна гладити проти шерсті, Муха ще побавиться з вами, бо він нічого й ніколи не забуває..." (Р.Самбук); дночасно дієслова та приименники: "Мама села утром на мотопед, повесила на руль бидончик и поехала на станцию за молоком и хлебом. Ее несчастье – говорит сразу то, что входит в голову. "Сынок, ты хорошо подумал?" Что может быть бессильнее этой нелепой и жалкой фразы?" (Ю.Трифонов); "Потом они посидели еще немного, погрелись на солнышке, побрызгались водой из ручья, и мама визжала на все поле, а потом спели еще про картошку, и этот веселый мотив с трудом вышел у Михасьш из головы" (А.Лиханов); "- Насправді, мабуть, думали, що мати допомагає дочці в цьому предмета Так, як воно й було. Яйцо навіть така безглузда думка про змову матері та дочки й зайшла в голову якійсь учениці, то її ніхто б не підтримав" (О.Донченко); «...жила в нас, і хоч вона вийшла з наших голів, і хоч ми й відступилися від неї, тепер готові пожертвувати всім, аби тільки повернути її знову. Бо що людина без мрії?" (П.Загребельний).

Протиставлення у дієслівних фразеологізмах обох мов найчастіше здійснюється у вигляді заперечення (17, 93): "Я люблю дедушку. Люблю беззаветно. И знаю цену этим двум словам" (А.Лиханов); " – Вот и не знаешь цену глазам-то открытым. А солдат – тот много понял, когда ему вместо проклятой войны мир был дан" (С.Залыгин); " – Спішно потрібно нове плаття? – спитала Юля. – Потрібне, – пробасила тітка. – Гарна людина трапляється. Чоловік з розумом. Хоч і молодий, а знав ціну" (О.Донченко); " – Негіднику! – прошепотіла Ганна Сергіївна, – ти ще смієшся з матері! Тобі не соромно, що матір... Якій ти не знаєш ціни ..." (П.Загребельный); "Внезапно Дмитриеву пришло в голову – это была та самая мысль, что неясно тревожила, а теперь вдруг прорезалась, – как же сказать матери насчет обмена?" (Ю.Трифонов); "И Нина сказала равнодушным голосом: – Наверно, старшие знают, к кому ты идешь. Любка даже удивилась, что такая простая мысль не пришла ей в голову" (А.Фадеев); "А може, десь поблизу причаївся хтось невідомий? Може, він стежить за нами? Мабуть, Ці думки водночас приходять нам у голову, бо ми разом озираємось" (О.Донченко); "Оксень почував себе сиротою тільки тому, що сидів не поруч зі мною. І ніяка наук а не приходила йому в голову" (Ю.Збанацкий).

Дієслівні фразеологізми-антоніми широко використовуються в обох близькоспоріднених мовах як один із образних засобів.

Зокрема, багато російських та українських письменників використовують у своїх творах прийом фразеологічної антитези, що будується на протиставленні порівняних понять, для підкреслення висловлюваної думки, посилення емоційно-стилістичного звучання мови: "Нет, можно научиться воевать, но привыкнуть к войне невозможно. Можно только сделать вид, что привык, и некоторые очень хорошо делают этот вид, а другие не делают вида и, наверное, никогда не сумеют его делать" (К.Симонов); "Хе-хе, – нежданно колыхнулся на своем стуле директор Иван Игнатьевич, – чем мы тут занимаемся? В облаках витаем... А не пора

ли нам спуститься на грешную землю, друзья?.. (В.Тендряков); " – Я просто хотів би тобі розкрити очі, навіть коли не, розкриваю очей, знаю, що проект "Космос" належить посередності" (П.Загребельний); "Моя військова кар'єра почалася трагічно, як кажуть, високо був злетів та низько впав" (Ю.Збанацкий).

Таким чином, явище багатозначності великою мірою властиве дієслівним фразеологізмам як російської, так і української мов. У структурному відношенні ці ДФО переважно характеризуються двочленною і, рідше, тричленною організацією. "У тому й іншому випадку фразеологічна одиниця легше засвоює структурно-граматичні та смислові особливості слів" (16,18).

Розвиток багатозначності у дієслівних фразеологізмів обох мов визначається як структурним типом, а й типом семантики. Здатність ДФО вступати у системні семантичні відносини з фразеологізмами, словами та поєднаннями слів є яскравим свідченням семантичного розвитку цих одиниць, що мають певну зафіксовану структуру.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ

Отже, фразеологічне значення має компонентну основу, а окремих випадках загальне значення фразеологізму впливає з ослабленого значення його компонентів. Для дієслівних фразеологічних оборотів зазвичай властиво ту чи іншу зміну прямого значення або всіх компонентів або одного компонента. Тому "при розгляді типів та різновидів дієслівних фразеологічних оборотів головну увагу необхідно приділяти природі лексичного значення кожного з компонентів і тим семантичним зрушень, які зазнають слова, що стають компонентами дієслівних фразеологізмів" (20,57).

З семантичної точки зору дослідниками виділяються три основні типи фразеологічних одиниць:

а) ФО, у яких обидва компоненти використані у прямому значенні: *производитъ впечатление – справляти враження*;

б) ФО, в яких один елемент уживаний у переносному значенні, наприклад, дієслово: *падать духом – занепадати духом*;

в) ФО, які цілком мають переносний сенс, тому що обидва елементи переосмислюються: *бить баклуши – байдики бити*.

Явище багатозначності великою мірою властиве дієслівним фразеологізмам як російської, так і української мов. У структурному відношенні ці ДФО переважно характеризуються двочленною і, рідше, тричленною організацією. У тому й іншому випадку фразеологічна одиниця легше засвоює структурно-граматичні та смислові особливості слів.

Розвиток багатозначності у дієслівних фразеологізмів обох мов визначається як структурним типом, а й типом семантики. Здатність ДФО вступати у системні семантичні відносини з фразеологізмами, словами та поєднаннями слів є яскравим свідченням семантичного розвитку цих одиниць, що мають певну зафіксовану структуру.

РОЗДІЛ 2

СТИЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДІЄСЛІВНОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПОРІВНЯННІ З РОСІЙСЬКОЮ

2.1. Міжстильові дієслівні фразеологізми української та російської мов

Пласт нейтральної фразеології як російської, так і української мов формується на основі загальноновживаної лексики та шляхом нейтралізації оборотів із книжковим та розмовним забарвленням. На думку М.Шанського, у розвитку нашої мови дедалі більше фразеологізмів стають міжстильовими (344,129). Однак у складі російської та української дієслівної фразеології нейтральних оборотів менше, ніж стилістично маркованих. У сучасній прозі вони використовуються лише як найменування предметів і явищ навколишнього світу, хоча й у разі оживляють текст: "Хоть бы Николай Семенович подал голос! Но верный своему обычаю невмешательства, он молча готовил ужин" (Ю.Нагибин); "Сотни глаз ошупывают, оценивают, сотни глаз – не спрячешься – требовательно ждут. Как оправдаться, когда тебе уже знают цену?" (В.Тендряков); ; "Да, были времена, когда Львов по своему положению и самочувствию мог решиться оттеснить в сторону командующего и взять все в свои руки" (К.Симонов); " – Будь ласка, не влаштовуйте хоч на вулиці уроки з астрономії, – обізвалась Шепель. – До речі мені навряд чи доведеться мати справу з небесними світилами в моїй професії" (О.Донченко); "Так Кошарний вийшов у життя з твердим переконанням, що завдяки своєму, так би мовити, географічному становищу він має перевагу над усіма тими, хто не киянин" (П.Загребельний).

Дієслівні фразеологізми російської мови, які мають нейтральне забарвлення, можуть збігатися стилістично з українськими ДФО: бить отбой – бити відбій; вести начало от кого, от чего – вести початок від кого, від чого; открывать новую страницу в чем – починати нову сторінку в чому;

предоставлять слово кому – надавати слово кому. Компоненти, що утворюють ці дієслівні фразеологізми в обох мовах, також мають нейтральне стилістичне забарвлення.

Однак повної стилістичної співвіднесеності міжстильових російських та українських фразеологізмів немає. Нейтральним дієслівним фразеологізмам російської мови можуть відповідати українські ДФО, які містять компоненти розмовно-просторового стилістичного забарвлення: бить в набат – бити на гвалт; давать отпор – давати відкоша; поймать с поличным – піймати на гарячому (у даних прикладах розмовно-просторове забарвлення властиве іменній частині українських ДФО); ставить в тупик – заганяти у безвихідь (розмовно-просторове забарвлення властиве дієслівному компоненту українського фразеологізму). Слід зазначити також випадки, коли міжстильовим дієслівним фразеологізмом відповідають різні варіанти одного й того самого українського; один варіант також відноситься до ДФО нейтрального пласта, інший же має розмовно-просторове забарвлення: попадать в беду – потрапляти в біду и уплутатися в біду (розмовно-просторове забарвлення властиве дієслову, що утворює варіант української ДФО – уплутатися в біду); іноді одному нейтральному дієслівному фразеологізму російської мови відповідають кілька українських, один з яких також відноситься до міжстильових ДФО, а інший має розмовно-просторове забарвлення: ставить в затруднительное положение – ставити у скрутне становище та заганяти на слизьке.

Таким чином, загальний характер нейтральної дієслівної фразеології української мови, порівняно з російською, дає зрушення у бік розмовної мови (147,33).

2.2. Дієслівні фразеологізми книжного характеру української та російської мов

Основне призначення книжкової фразеології у художньому тексті – надати йому високого, урочистого звучання; ДФО з таким стилістичним

забарвленням можуть зустрічатися як в авторській мові, так і в мові персонажів: "Ветер тихо шевелит потускневшую золотую бахрому на малиновом полотнище, свисавшем над древком тяжелыми, литыми складками. Полковник тихо подошел к знамени, преклонил колени" (М.Шолохов); "Потеряв надежду усмирить команду, Лашкевич и прапорщик Воронцов обратились к бегству" (М.Шатров); " – Прошу поднять руки, у кого сыновья либо отцы и братья пали смертью храбрых за нашу свободу, – проговорил он (Брусенков); громко, отчетливо. – Прошу!" (С.Залыгин); "Скромний пам'ятник Миколі Юдіну, хлопцю з села Камінно-Озерної на Оренбуржжі, що вічним сном опочиває плече в плече зі своїми побратимами..." (Е.Гуцало); "); « – Я часто, часто думала: Олег Кошовий, Зоя, не вагаючись, життя віддали за щастя Батьківщини, а я не можу примусити себе відмінно вчитися!" (О.Донченко).

Часто вживається в сучасній художній прозі біблійна традиційно-поетична фразеологія, що має "високе" стилістичне забарвлення: "С детства избегал (Заболоцкий попадать под чье-либо влияние, из всех библейских заповедей облюбовал только одну: "Не сотвори тебе кумира". И вот попал, сотворил. В поле на него как на бога, смотрел..." (Е.Городецкий); "Не могу взять грех на душу и называть их подлинными именами" (В.Катаев); " – Ну, – я собі спочатку думаю, – обійдеться якось. Комусь же та треба нести цього хреста" (Ю.Збанацкий); "Бобрьонк подивився черниці вслід і мовив осудливо: – Називаються босими кармелітками, дали обітницю бідності, а вона ж не глянула на жебраків" (Р.Самбук).

Дієслівні фразеологізми книжкового характеру обох мов використовуються також авторами для створення гумористичного та сатиричного ефектів. Таке вживання базується на різноманітній взаємодії різностилевих елементів контексту, внаслідок якого виникає невідповідність між способом вираження та предметом мовлення, загальним характером тексту, ситуацією:" – Толк будет! Как говорил товарищ Христос: ищите и обряцете!.. – Таманцев неожиданно обнял Андрея..." (В.Богомолов); "Краса

вимагає не менших зусиль, ніж праця. І якщо Ганна Серіївна Пушкар стільки-то й стільки годин щодня перебуває у пекельній атмосфері пральні, то Ганна Серіївна Косар-Косаревич не менше години витрачає на сидіння в перукарні і так само вдихає отруйні випари, так само перебуває на грані свідомості й знепритомнення, так само мужньо несе свій хрест" (П.Загребельный).

Пласт книжкової дієслівної фразеології в російській та українській мовах здебільшого збігається за своїм складом, характером забарвлення та функціонування: заронить искру – заронити іскру; накалять атмосферу – розпалювати атмосферу; отдавать последний долг кому – віддавати останню шану кому; рядиться в тогу – убиратися в тогу. Збігаються також дієслівні фразеологізми обох мов, запозичені з тих самих книжкових джерел, які становлять загальний культурний фонд багатьох народів: витать в эмпиреях – витати в емпіреях; перейти Рубикон – перейти Рубікон; седлать Пегаса – сідлати Пегаса.

Володіти "високим" забарвленням можуть різні компоненти цих ДФО обох мов: дієслова (вершить дела – вершити діла; жертвовать собой – жертвувати собою); іменники (бить челом кому – бити чолом кому; курить фимиам кому – курити фіміам кому; петь дифирамбы – співати діфірамби). Найбільш численна група ДФО обох мов, у яких "високим" стилістичним забарвленням мають усі компоненти: венчать лаврами – вінчати лаврами; искушать судьбу – спокуша-ти долю; разрубать гордиев узел – розрубати гордіїв вузол: объять необъятное – осягнути неосяжне; пасть смертью храбрых – полягти смертю хоробрих.

Повної стилістичної співвіднесеності російських та українських дієслівних фразеологізмів книжкового пласта також немає. Російським ДФО даного типу можуть відповідати українські, які мають нейтральне забарвлення. (возвышают кого в чьих глазах – піднімати кого в чийх очах); а також розмовним забарвленням (влачить жалкое существование – тягти злиденне життя; разрешать молчание – порушувати мовчанку). Слід зазначити, що ДФО аналізованої групи обох мов, проникаючи у жанри усно-

разговорного стилю, можуть нейтралізуватися. Ср, наприклад, використання "книжкової" дієслівної фразеології в мові персонажів у сучасній художній прозі: " – Встретилась с давними знакомыми, все они хорошо приняли меня, а мне будто кто-то вменил в обязанность доказывать, в чем эти люди правы и в чем не правы..." (С.Залыгин); " – Если начальство призовет меня к ответу, что я скажу? Что допустила бесконтрольность? Что недостаточно вас загружаю работой? Что вы злоупотребили моим доверием?" (Е.Городецкий); " – Испортили мы им обедню, – сказал я Залуцкому и Молотову, они одобрили мой оптимизм" (М.Шатров); " – Я часто думала над тим, – говорила далі Марійка, – яких зусиль доклададо людство, щоб досягти в науці якоїсь істини. Ні, щоб відкрити нову теорему, новий фізичний закон" (О.Донченко); "Щодня приходив на зміну, справно відстоював коло свого стана, гнав трубу, ще й гнав більш-менш пристойно, майже без браку, так що в мене з'явилися сподівання навернути й о г о в лоно справжньої трубопрокатної віри, і я спробував провести з ним просвітницькі бесіди" (П.Загребельный).

У російській мові пласт книжкової дієслівної фразеології представлений дещо ширшим, ніж українською. Багато ДФО російської мови, які мають "високе" стилістичне забарвлення, не мають відповідностей в українській: благую часть избирать; вкусать плоды победы; возводит в перл создания; возомнить о себе; препоясывать себя на брань; направляют стопы куда; рассыпать блески остроумия; возьмет действие и другие.

2.3. Розмовно-просторічні дієслівні фразеологізми української та російської мов

Розмовно-просторічна фразеологія – найбільш великий пласт ДФО обох мов. Дієслівні фразеологізми, що мають "знижене" стилістичне забарвлення, широко використовуються в художній прозі, як російській, так і українській. Розглянутий нами пласт ДФО відрізняється багатством емоційно-експресивних фарб. Залежно від цілей авторів творі, залежно від

контексту такі дієслівні фразеологізми можуть бути висловлювання схвалення, жарти, можуть надавати тексту наліт невимушеності, невибагливості. Часто розмовно-просторові дієслівні фразеологізми з "позитивним" стилістичним забарвленням використовуються в мові персонажів з метою типізації або індивідуалізації мови героїв творів: " – Что бы ты сказал, если бы Егор вздумал учить тебя, как строить станки? – Что бы сказал? Да я бы его в порошок стер! – Дядя Петя гоготал, свирепо мотая своей лохматой седой башкой. – Я бы из него котлет наделал! Я бы его в капусту порубал, нахала эакого!" (Ю.Трифонов); " – О, дівчатка, наша Женька гав не ловить! – жартівливо сказала Поліщук. – Де ж вона має більші успіхи: на особистому чи на комсомольському фронті?" (О.Донченко).

Значно частіше розмовно-просторові дієслівні фразеологізми обох мов містять негативну оцінку несхвалення або засудження, можуть бути вульгарними, грубими, лайливими. Вони вживаються у промові автора, коли автор негативно ставиться до зображуваної їм ситуації: "В такие моменты на еще ну сразу же выползают демагоги и политиканы, которые с помощью пустых посулов прибирают власть к рукам.." (М.Шатров); "Мещеряков быстро, но придирчиво оглядел строй, велел двум или трем конникам стать в глубину колонны – вид у них был не сильно бравый и на вооружении состояли ржавые берданы. Нечего таким воинам гражданскому населению глаза мозолить в крайних первом и четвертом рядах" (С.Залыгин); "Та Василькові така легковажна поведінка свого товарища аж ніяк не сподобалась. Вони ж поїхали на лісову роботу, треба вантажити дуби, а не чіплятись на шию!" (О.Донченко).

Російські та українські ДФО аналізованого типу з негативним стилістичним забарвленням використовуються і для індивідуалізації мовлення персонажів: "Утишев потянул к себе за лямку патронную коробку, усмехаясь, сказал: – Небритый ты, а хитрый... Ты мне зубы не заговаривай, я слушать – слушаю, а патронам счет веду. Кончилась заправка! Стрелять не тебе одному" (М.Шолохов); "Тогда я решил употребить самое грубое

средство: – Ты что же это? Рассчитываешь сидеть у меня на шее со своим нищенским жалованием?" (В.Катаев); "); « – Могу вообще молчать! Только вы мне мозги не компостируйте! Я приглашен, чтобы вы имели вид комендантского патруля, и то, что от меня требуется, сделаю! Но своей "спецификой" вы мне голову не дурите!" (В.Богомолов); "І тоді почувся від порога дужий, хрипкуватий бас начальника режиму товарища Тритузного: – Розкажи, як черговому по території носа розквасив!" (О.Гончар); " – Гриша зіпсував усю справу. Брати мені слово – це однаково, що плювати самому собі в обличчя. Вийде так, що ми зводимо обрахунки з Токовим" (П.Загребельный).

До розмовно-просторової фразеології належать і ті ДФО, які у "Фразеологічному словнику російської мови" виділяються як грубо-просторові (228,20); і характеризуються стилістично грубим, вульгарним забарвленням компонентів, що входять до складу цих оборотів. Вони вживаються у промові персонажів (як правило, негативних): "Помолчав, Филипп обычно добавлял: – А с другой стороны, дочь – она тоже хоть и баба вроде, да Меньшикова. Понял? И мы вечно будем на земле – Меньшиковы. Понял? Ну, дуй колесом, пока в рыло не сунул!" (А.Иванов); "); « – И каждый божий день на меня через мое же прясло; гляделки растопыривает. А ведь он мне, властелин этот, два целковых с тысяча девятьсот десятого году... должен и не отдает, гад!" (С.Залыгин); " – Вот так вот! – воскликнул отец. – Всю жизнь! К ним со всем сердцем, а они нос воротят. Куда же денешься?" (А.Лиханов); "); « – Дурне варнякаеш. Не рівняй сьогоднішню ціну до тогорічної. Тоді я одним куликом борошна врятував три душі: і Омелянову, і твоєї матері, і твою. інакше пові дкидали б ви колита" (М.Стельмах); " – Бо ж хотілося і мені своєї земельки: діти лупились, жінка, царство їй небесне, голову гризла, а за що ти руки зачепив?" (Ю.Збанацький). Слід зазначити, що типізація та індивідуалізація мови героїв творів – одна з головних функцій розмовно-просторової фразеології.

Розмовно-просторечна дієслівна фразеологія, загальна для обох мов, збігається за своїм основним складом, характером забарвлення та функціонування: гнуць в бараний рог – гнути в баранячий ріг; крутить носом – крутити носом; накручиває хвост кому – накручувати хвіст кому; обломать рога кому – обламати роги кому. Володіти зниженим стилістичним забарвленням можуть різні компоненти цих ДФО обох мов. В основному це дієслова: влезать в долги – улазити в борги; воротить нос от кого, от чего – вернути ніс від кого, від чого; мозолить глаза кому – муляти очі кому; навязнуть в зубах кого – нав'язнути в зубах у кого, кому; реже – имена существительные: бирюком смотреть – басом дивитися; говорить ерунду – говорити дурниці; тянуть ляжку – тягти ляжку. Подібне стилістичне забарвлення можуть мати і всі компоненти дієслівних фразеологізмів типу, що розглядається; ця група ДФО обох мов найбільш численна: гонять лодыря – ханьки м'яти; жевать мочалку – жувати клоччя; лопаться от жиру – лопатися від жиру; накладывает лапу на что – накладати лапу на що.

Часткова стилістична неспіввіднесеність російських та українських дієслівних фразеологізмів спостерігається у тих випадках, коли, наприклад, однієї ДФО російської мови відповідають варіанти української з різним стилістичним забарвленням: лезть на стену (разг.-прост.); – лізти на стіну (разг.-прост.); и дертися на стіну (груб.-прост.); либо когда одному русскому глагольного фразеологизму соответствуют несколько украинских: гнуць спину (разг.-прост.); – гнути спину (разг.-прост.); и ламаги хребет (груб.-прост.); аналогично: пускает шпильку – пукати шпильку и пришивать гаплик; рыться в грязном белье кого, чем – ритися в брудній білизні кого, чий та порпатися у брудному шматті кого, чієму; ходит гоголем – ходити гоголем и півнем козиритися.

Про своєрідність розмовно-просторового пласта фразеології свідчить так лоз те, що багато ДФО російської мови не мають відповідності в українській завдяки своєрідності компонентів, що утворюють ці ДФО (брать

измором, провалиться в тартарары); они имеют лексические, а не фразеологические, соответствия (маячить жизнь – маятися).

Розмовно-просторові ДФО російської та української мов являють собою найбільш широкий пласт дієслівної фразеології обох мов і в основному збігаються за своїм складом, характером забарвлення та функціонування. Однак повної співвіднесеності російських та українських ДФО пласта, що розглядається, не спостерігається.

2.4. Стилiстичне використання дiєслiвних фразеологiчних зворотiв в авторськiй обробцi

Узуальне вiдтворення дiєслiвних фразеологiзмiв російськiй та українськiй мов не є вичерпним при створеннi емоцiйно-експресивної образної мови. Образнiсть мови, її стилiстичнi можливостi доповнюються та збагачуються завдяки використанню стилiстичних прийомiв контекстуального перетворення ДФО. Творче перетворення ДФО обумовлено тими чи iншими стилiстичними завданнями; Залежно вiд ставлення пише до мови вiдбувається вiдбiр певних стилiстичних прийомiв, що окказiонально перетворюють ДФО для певних стилiстичних цiлей (наприклад, посилення виразностi контексту, посилення гумористичного чи сатиричного звучання тощо). "При окказiональному вживаннi ДФО допускається заміна компонентiв, вклинювання слiв i змiнних поєднань, часто ускладнене лексичними та синтаксичними змiнами, додавання змiнних компонентiв, синтаксична деформацiя, часто ускладнена вклинюванням та лексичними змiнами. вимiрюється ступенем вiдхилення вiд нормального вживання ФО" (201,10). Таким чином, для досягнення додаткової стилiстичної дiєвостi ДФО можуть пiддаватися письменниками тим чи iншим окказiональним перетворенням.

Г.Белодед, досліджуючи розвиток мови художньої прози, одним із перших звернув увагу на процес оновлення фразеологізмів старого фразеологічного фонду та розглядав його як творче досягнення письменників

(40). Стилiстичнi властивостi okaziональних змiн ФО привертали увагу i багатьох iнших дослiдникiв (95, 330).

Одним iз перших дослiдникiв, якi розглядали контекстуальне перетворення фразеологiчних одиниць як закономірне мовне явище, є А.Кунін. Йому належить думка про системностi okaziональних змiн ФО (201). Надалі iншi дослiдники визначили широкий крут нормативних виразних засобiв стилiстичного використання фразеологiчних одиниць, а також okaziональних виразних засобiв оновлення фразеологiї, що стало основою створення нової галузі стилiстики – фразеологiчної (51).

Стилiстичнi прийоми контекстуального перетворення фразеологiчних одиниць рiзноманiтнi, але водночас воно мають системний характер. "Кожен окремий прийом є стройовим елементом складнiшого цiлого, а сукупнiсть всiх прийомiв повинна бути системою" (14). Трансформацiя дiєслiвних фразеологiзмiв пiдпорядковується закономірностям, якi визначаються специфікою ФО як стiйких поєднань слiв та стилiстичною спрямованiстю таких змiн.

iснує кiлька оригiнальних дослiдiв класифiкацiї способiв художнього використання фразеологiзмiв. Так, Н.Шанський говорить про експресивне застосування iх у незмiннiй формi та про рiзнi прийоми авторської обробки (143 – 148). Намiченi Д.Шмелевим види iндивiдуального перетворення фразеологiзмiв також можуть бути зведенi у двi групи: перетворення та переосмислення фразеологiзмiв. З зiбраного матерiалу, ми вважаємо можливим, за багатьма дослiдниками (9; 102), умовно об'єднати перетворенi дiєслiвнi фразеологiзми обох мов у великi групи. До першої вiдносяться ДФО, що зазнають рiзних смислових перетворень. Внутрiшня форма iх залишається недоторканною, а переосмислення, обiгравання фразеологiзму здiйснюється у навколишньому контекстi. При читаннi всього контексту дiєслiвний фразеологiзм є iншим, змiст його змiнюється або набуває нового вiдтiнку.

У сфері смислового зміни стійких виразів виділяється явище метафоризації дієслівних фразеологізмів. У плані змісту фразеологічна метафоризація у принципі не відрізняється від лексичної. З-поміж характерних для художньої прози чотирьох семантичних типів лексичних метафор – "неживому – живе", "неживому – неживе", "живому – живе" і "живому – неживе" (167,92-93); – на рівні метафоризації фразеологізмів зустрічаються перші три типи:

а); як лексичної метафоризації, для фразеологічної характерні передусім метафори типу " неживому – живе " , тобто приписування предметам дій людини: "Самолет слегка клянуул носом, но сейчас же выправился и пошел на юг, покачиваясь, как подбитая птица, медленно и неуверенно набирая высоту" (М. Шолохов); "Про обувку и говорит нечего – левый сапог рот раззявил..." (В.Астафьев); "Но я-то знаю, что значит сейчас тащиться по железным дорогам через три страны Европы, которая все еще никак не придет в себя после войны" (Б.Полевой); "А якщо той каючок ще й з моторчиком, то це ж просто краса: смик-шарк мотузком – і вже човник счить тебе між очеретами, попід вербами летить, просмолений, а ж носа задер, аж підскакує на воді..." (О.Гончар); "І лиш вервечки чорнобривців, що поприбігали за хату, і в гадці не мають в'янути, вони, як і кущ морозу, свіжі, молодь наче такими збираються стріти зиму" (Е.Гуцало);

б); переноси другого типу ("неживому – неживе") зустрічаються рідше: "Не только за гиблюю затею, не только за то, что эта затея ... влетит в копеечку, но и за ушедшего из дому Кешку, за хворую мать, которую нельзя покинуть, за всю свою нескладную судьбу – на тебе!" (В.Тендряков); "Несколько машин уже вышло из строя. У корреспондентов центральных газет с машинами тоже было негусто" (К.Симонов); "А з вкон арештантського вагона теж линула пісня, наче повисала в повітрі позаду поїзда, разом і з клубами рудого диму з паровоза, стелилася до землі..." (Ю.Смолич); "...передовсім справа торкалася саме нашого цеху, бо наш цех

ПУСТИВ В ХІД ХОЛОДНУ прокатку труб і не виконував державного завдання..." (П.Загребельный);

в); рідкісні також випадки приписування живим істотам властивостей людини (тип "живе – живому"): "Николай был уже у лодки, уже готовили подсак, затопив его в воду, когда сазан так коварно обманул надежду рыбаков" А.Шолохов); "Бурундук с креста метнулся на сосну, стал играть со мной в прятки, то удерживая полосатую головку за ствол дерева, то высовываясь" (В.Астафьев); "Всю увагу сірої ворони привертали калюжки, в яких шмигала риб'яча дрібнота" (О.Гончар).

Часто у тексті художнього твору вживається фразеологічний вираз, поруч із яким виявляється одне із його компонентів у вільному вживанні, ніж усьому обороту хіба що повертається його первинне, нефразеологическое значення: "И, как всегда, когда получала щелчок по носу – щелчков таких в Лялиной жизни набралось порядочно, щелкали с каждым годом все больше, ... наступало самое гнусное, убивающее: сомнения. А если – правы? А вдруг – бездарность?" (Ю.Трифонов); "І я вірю в те, що ми з Шухновським зустрінемося. Зустрінемося на найвужчій стежці. На такій, що неможливо розминутись" (Ю.Збанацкий).

Можлива також заміна одного з компонентів у вільному вживанні займенником або взагалі пропуск цього компонента. Реалізація цього прийому здійснюється лише натяком, але при цьому пропущений компонент чітко мається на увазі: "...Вы думаете, что единство – это всех запрячь в один воз? А я думаю, что сначала надо выяснить: куда мы собираемся его тащить? Если в одну сторону – это и есть единство..." (М.Шатров); "Они далеко пойдут, эти молодые люди, – прямо в арестантские роты" (К.Паустовский); "Посетитель сел и сказал: – Ты не улыбайся. Знаю я тебя. Скажи: будешь закрывать все наши лавочки? Будешь или не будешь? Вместо трех контор – одну?" (С.Залыгин); " – Але ж ті клятї шмигуни в нас під носом, – пояснив (Толкунов), – і не знаю, як з тебе, але з мене й майора голови знімуть. Моя нхчим не краща за вашу" (Р.Самбук); " – То ви

думаєте, що я на вас і управи не знайду? думаєте, вас по голівці поглядять, – ще й за розвал життя? Ви гадаєте, що хоч день просидите отут після такого шахрайства?" (Ю.Збанацкий).

Досить часто зустрічається прийом "розповсюдження фразеологізмів" (302,49). Розширення семантики ДФО за збереження основних рис структури відбувається у вигляді "впровадження" у склад інших слів, найчастіше – прикметників:" – Судья не только другого, но и себя осудит. Над собою чинит суд, над совестью своею и человеческим понятием. Себя на подсудимое место ставит, а вовсе не потому судит, что сильнее, что зубов у его и когтей больше..." (С.Залыгин);

"Он (капитан) участвовал во многих тяжелых боях со значительно превосходящими силами противника и знал настоящую цену наградам" (В.Богомолов); " – Все будет согласно закона, даю честное бронебойное слово, – заверил Лопехин и широко улыбнулся" (М.Шолохов); "..І перший посланец світу до майбутньої української держави зник з горизонту так само бистро, як і об'явився півгодини перед тим" (Ю.Смолич); " Переночував у Михайлівці, а на другий день не можу всидіти, хочу взнати, що там із рідними. Прошов я через поле, балочкою йшов, щоб на німецькі очі не потрапити.." (Е.Гуцало); реже – имен существительных: "Старшина хотел что-то сказать, но вдруг сплюнул клейкую слюну, злобно проворчал: – А ну, кончай базар!.. Затеют дурацкие разговорчики, а ты вот слушай тут, выворачивай живот наизнанку..." (М.Шолохов); "Треба лише мати крихту здорового глузду і спокійної мудрості. Дурні помруть, а ми перебудемо" (П.Загребельный); местоимении: " – Меня же первой очередью, как гвоздь по самую шляпку, в землю вобьют, отбивную котлету из меня сделают" (М.Шолохов); наречий: "Некоторые из них (старых комсомольцев); и сейчас работали в Краснодаре – у иных уже седина пробрызнула в волосах или в казацком буденовском усе, – но в большинстве жизнь разбросала их по всей нашей земле, а кое-кто пошел высоко в гору" (А.Фадеев); " – Савва, гляди-ка – что это такое? – растерянно бормотал Филипп Петрович. – Полная

революция? – Да нет, Филипп Петрович, еще не полная, – из-за плеча сказал ему Терешин. – Но похоже, что дело близко уже подходит к ней" (С.Сартаков); " – Тож я й не прошу вас, щоб виключали (сина з школи). Комедію тільки розіграйте. А там побачите, через днів чотири, тиждень найбільше, сам прибїжить, в ноги неодмінно впаде – проситиметься!" (Ю.Збанацкий,).

Часто зустрічається також "поширення" ДФО більш складним чином за допомогою різних словосполучень: " – А такая дивизия, хотя она и сильно потрепанная, без дела долго не застоит. Так майор сказал, а тут приходят разные байстрюки, голову мне своим детским геройством морочат..." (М.Шолохов); "...Рязанов говорил ему: "Слушай-ка, Сеня, нам в этом году нужно кончить книгу..." И Сенины мысли приходили в полный, иногда даже в идеальный порядок" (С.Залыгин); "Постій над його, Порфирового, бешкетною душею, що нарешті втихомирилася після денних витібок і шаленства, і, вслухаючись, почувеш, як і вночі продовжує вона жити, як і ввісні ця баламутна душа воює з якимись невідомими силами" (О.Гончар).

Випадки індивідуально-авторських перетворень складу дієслівних фразеологізмів обох мов досить різноманітні. Характерна як для російської, так і для української мов варіативність стійких виразів використовується письменниками для їхнього оновлення.

Заміна складових частин дієслівного фразеологізму може не відбиватися на їх значенні: "Варіації одного з компонентів фразеологічних виразів можуть і не вести до зміни його значення, але сприяють новому експресивному насиченню виразу" (103,73): "Я автомат схватил, рубежа на два отступил и кричу ему (Майбороде); издалека: "Не подходи близко, а то я тебя очередью так и смою с лица земли!" (М.Шолохов); исходная форма ДФО – стереть (сместить); с лица земли; "Самое удивительное, что я никак не могу написать его (соратника); портрет. Ни одной заметной черточки... Складываю, как говорится, перо" (В.Катаев); исходная форма – складывать (слагать, сложить, положить); оружие; "); Дожила до крашенных волос, а вот

не даю людям жить спокойно и с теми слабостями, которые у них есть" (С.Залыгин) исходная форма – дожить до седых волос); "Професор вважався найліпшим спеціалістом з серцево-судинних захворювань, і Кукулик дотримувався його порад з такою самою ревністю, як благочестиві католики дотримуються десяти біблійних приказань" (П.Загребельный); вихідна форма- дотримуватися твердих правил); " – Подумай, навколо тебе люди трудов: чесні, роботящі, тож чи можуть вони тобі дозволити бездумно блукати по життю. відбитись від школи й днями пропадати десь, волоцюжитись, щоб мамине серце за собою розривалось..." (О.Гончар); исходные формы – блукати по світу и відбиватися від хати (від дому, від домівки). Вырази "смыть с лица земли", "складывать перо", "дожить до крашенных волос", "дотримувати десяти біблійних приказань", "відбитися від школи", "блукати по життю" не є варіантами дієслівних фразеологізмів, зазначених у їх вихідних формах, оскільки компоненти "перо" и "оружие", "седые" и "крашенные", "хата" не мають семантичної близькості. Однак сам прийом заміни компонентів дієслівних фразеологічних одиниць міг виникнути завдяки наявності в обох мовах явища варіантності ДФО.

Збереження значень дієслівних фразеологізмів можливе за ще більш значних, іноді навіть повних заміні їх складових частин: "Сережа решается. Он больше не даст себя одурачить. Жалко, конечно, возвращать все это добро. Ласты вон какие зеленые, прекрасные, лягушачьи! И трубка! И маска! Но разве можно на это поддаваться? Он не карась какой-нибудь глупый. Он на красивые приманки не клюнет" (А.Лиханов; исходная форма – попадается на удочку); "); – Вот люди, черти! Сдурели вовсе?.. Анбар полыхает, а они ржуть ровно скаженные!.. Мужики, да вы умом поперхнулись или как?! Горить, а они ржуть!" (С.Залыгин; исходная форма – сходить (сойти,впятить, свихнуть, свихнуться); с ума); "Часом потрапляють сюда ось у такому стані, з відчуттям зацькованості, коли нікого дитині й бачити не хочеться, коли й самотність не лякає, – забитись би в нору яку-небудь, чотирма стінами затулитись від вас усіх!" (О.Гончар; исходная форма

– у чотирьох стінах (жити). Два останні приклади доводять, що загальне значення дієслівних фразеологізмів обох мов зберігається й у випадках, коли заміна компонентів поєднується зі зміною структури ДФО.

Заміна складових частин дієслівних фразеологізмів іноді тягне за собою семантичні зміни. При цьому можуть виникати лише відтінки значень, що вказують на ступінь прояви: " – Нам всем война наша эту великую победу дала – равенство дала, и я скорее помру, чем позволю себе от этой первой победа хотя бы крошку себе урвать!" (С.Залыгин; исходная форма – урвать кусок); "...ребята эти от него сбегали и впоследствии обходили филиал пятой или шестой дорогой" (Е.Городецкий; исходная форма – десятой дорогой обходить); "У себя в салоне, куда я ни разу не ступила ногой, она (Брасова); позволяла себе говорить такие вещи, за которые другой отведал бы лет двадцать Сибири. Они знали, что я разгадала их коварство, и платили мне ненавистью" (М.Шатров; исходная форма – платить (отплатить, отвечать, ответить); черной неблагодарностью); " – Прикуси хоч трохи своє м'ясо між зубами" (М.Стельмах; исходная форма – прикусити языка (язык)); "Та вирвав її (Ярину); Омелян з-за шкільної парти, скаламаутив світ казки і надії, бо час дівчині крутитися біля печі, біля сапки, біля корови, час знати, почім фунт масла і копа яець. Але з цієї науки вона тільки взнала, почім копа лиха. І хоч перепалила серце, хоч великий жаль себе, та мусить боротися, топтати свою копу лиха" (М.Стельмах; исходная форма – дізнаватися почім ківш лиха).

Таким чином, залежно від того, які еквіваленти існують в даній мові для перекладу дієслівних фразеологізмів іншої мови, перекладач вибирає і один із способів передачі значень засобами своєї мови. Переклад дієслівної фразеології часто полягає не у дослівній передачі змісту фразеологічної одиниці засобами іншої мови, а заміні її аналогічною фразеологічною одиницею іншої мови. Найбільш вдалою вважатимуться еквівалентну передачу значення фразеологізму шляхом підбору фразеологічної одиниці близького стилістичного забарвлення.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ

Стилістична спільність мов, що вивчаються нами, виражається в наявності загальних мовних категорій, споріднених експресивних можливостей фразеологізмів. Аналогічний характер функціональних стилів обох мов забезпечує єдину класифікацію фразеологічного складу: в обох мовах співвідносяться нейтральний, книжковий і розмовний пласти фразеології. У російській та українській мовах характер та співвідношення цих пластів має багато спільного, хоча й не дає повного паралелізму: загальний характер нейтральної фразеології української мови порівняно з російською дає зрушення у бік розмовної мови, а пласт книжкової фразеології російської мови представлений дещо ширше, ніж в українській. Завдяки своїй експресії та образності розмовно-просторічні ДФО у кожній мові своєрідні, у зв'язку з чим повних еквівалентів спостерігається дуже мало; багато дієслівних фразеологізмів російської мови, що належать до цього пласту, не мають відповідності в українській завдяки своєрідності компонентів, що утворюють ці ДФО. Часткова неспіввіднесеність українських та російських дієслівних фразеологізмів спостерігається і в тих випадках, коли, наприклад, одній ДФО російської мови відповідають варіанти української ДФО з різним стилістичним забарвленням.

Дієслівні фразеологізми нейтрального, книжкового та розмовного пластів використовуються письменниками в різних мистецьких цілях. Узуальне відтворення ДФО обох мов перестало бути вичерпним під час створення емоційно-експресивної образної мови. Образність мови, її стилістичні можливості доповнюються та збагачуються завдяки використанню стилістичних прийомів контекстуального перетворення ДФО.

Усі прийоми оновлення дієслівних фразеологізмів є певною системою. До її складу входять основні, поширені та другорядні, непоширені, прийоми авторського перетворення ДФО. Закономірний і системний характер

оказіонального перетворення дієслівних фразеологізмів проявляється у збігу більшості основних прийомів такого перетворення ДФО в обох мовах.

Перетворені дієслівні фразеологізми обох мов можна умовно об'єднати у великі групи: ДФО, які зазнають різні смислові перетворення (внутрішня форма їх залишається недоторканною, а переосмислення, обігрування фразеологізмів здійснюється у навколишньому контексті), і ДФО, okazіональні зміни яких пов'язані з відтворенням їх складу.

Залежно від типу еквівалентів значення ДФО української мови може бути передано в українській мові у різний спосіб: адекватною повною відповідністю або частковими еквівалентами, за допомогою калькування та описовим способом. Найбільш вдалою вважається еквівалентна передача значення дієслівного фразеологізму шляхом підбору ДФО близького стилістичного забарвлення.

ВИСНОВКИ

Дієслівні фразеологізми як української, так і російської мов мають своє особливе, специфічне значення, яке називається фразеологічним. Це значення є узагальнено-цілісним, хоча ступінь цілісності може бути різною.

Фразеологічне значення має компонентну основу, а в окремих випадках загальне значення фразеологізму впливає з ослабленого значення його компонентів. Для дієслівних фразеологічних оборотів зазвичай властива та чи інша зміна прямого значення або обох компонентів або одного компонента. З семантичної точки зору виділяються три типи фразеологічних одиниць: ДФО, в яких обидва компоненти вжиті в буквальному значенні, ДФО, в яких один компонент вжито в переносному значенні і ДФО, які мають переносний зміст, оскільки обидва елементи переосмислюються.

В силу того, що дієслово є стрижневим компонентом, що утворює фразеологічну одиницю, він передає ДФО найголовнішу його властивість, властиву йому як в українській, так і в російській мовах, - вираження будь-якого процесу. У зв'язку з цим дієслівні фразеологізми обох мов розпадаються на дві великі групи: ДФО, що позначають активний процес, що полягає у прояві будь-якої енергії, тобто дія, що протікає в часі; ДФО, що позначають пасивний процес, який випробовує будь-якою особою, тобто стан, що існує в часі.

Переважна маса дієслівних фразеологізмів обох мов однозначна, причому однозначні ДФО української та російської мов здебільшого семантично збігаються. Нечисленні випадки, коли значення українських однозначних ДФО та їхніх російських відповідностей частково не збігаються, хоча структурно вони можуть збігатися в обох мовах. Серед багатозначних дієслівних фразеологізмів таких невідповідностей більше, проте слід зазначити, що різні значення фразеологічної одиниці виступають не так чітко, як можна визначити в окремих слів, а також у меншому фіксуванні, ніж різні значення слова.

Семантичними особливостями ДФО, тісно пов'язаними з явищем їхньої багатозначності, є здатність дієслівних фразеологізмів обох мов вступати в синонімічні та антонімічні відношення. З семантичними особливостями ДФО обох мов пов'язане також явище дієслівних фразеологізмів.

Значна кількість дієслівних фразеологізмів збігаються за своїм значенням, тобто семантично ідентичними, хоча в деяких випадках можуть не збігатися за образністю, що створюється за рахунок окремих компонентів. Рідко спостерігається повна тотожність синонімічних рядів ДФО в близькоспоріднених мовах, оскільки необхідною умовою для цього є еквівалентність компонентів, що входять в такі синонімічні ряди. Не завжди варіанти дієслівних фразеологізмів російської мови відповідають варіантам російських ДФО, часто синонімічний ряд взаємозамінних компонентів українських дієслівних фразеологізмів буває більш численним та різноманітним, ніж у російській мові.

Про національну своєрідність дієслівної фразеології свідчить також наявність однозначних (рідше - багатозначних) ДФО, які не мають відповідності в українській та російській мовах і, отже, мають специфічні, властиві лише даній мові значення.

Стилістична спільність мов, що вивчаються нами, виражається в наявності загальних мовних категорій, споріднених експресивних можливостей фразеологізмів. Аналогічний характер функціональних стилів обох мов забезпечує єдину класифікацію фразеологічного складу: в обох мовах співвідносяться нейтральний, книжковий і розмовний пласти фразеології. У російській та українській мовах характер та співвідношення цих пластів має багато спільного, хоча й не дає повного паралелізму: загальний характер нейтральної фразеології української мови порівняно з російською дає зрушення у бік розмовної мови, а пласт книжкової фразеології російської мови представлений дещо ширше, ніж в українській. Завдяки своїй експресії та образності розмовно-просторічні ДФО у кожній мові своєрідні, у зв'язку з чим повних еквівалентів спостерігається дуже

мало; багато дієслівних фразеологізмів російської мови, що належать до цього пласту, не мають відповідності в українській завдяки своєрідності компонентів, що утворюють ці ДФО. Часткова неспіввіднесеність українських та російських дієслівних фразеологізмів спостерігається і в тих випадках, коли, наприклад, одній ДФО російської мови відповідають варіанти української ДФО з різним стилістичним забарвленням.

Дієслівні фразеологізми нейтрального, книжкового та розмовного пластів використовуються письменниками в різних мистецьких цілях. Узуальне відтворення ДФО обох мов перестало бути вичерпним під час створення емоційно-експресивної образної мови. Образність мови, її стилістичні можливості доповнюються та збагачуються завдяки використанню стилістичних прийомів контекстуального перетворення ДФО.

Усі прийоми оновлення дієслівних фразеологізмів є певною системою. До її складу входять основні, поширені та другорядні, непоширені, прийоми авторського перетворення ДФО. Закономірний і системний характер оказіонального перетворення дієслівних фразеологізмів проявляється у збігу більшості основних прийомів такого перетворення ДФО в обох мовах.

Перетворені дієслівні фразеологізми обох мов можна умовно об'єднати у великі групи: ДФО, які зазнають різні смислові перетворення (внутрішня форма їх залишається недоторканною, а переосмислення, обігравання фразеологізмів здійснюється у навколишньому контексті), і ДФО, оказіональні зміни яких пов'язані з відтворенням їх складу.

Залежно від типу еквівалентів значення ДФО української мови може бути передано в українській мові у різний спосіб: адекватною повною відповідністю або частковими еквівалентами, за допомогою калькування та описовим способом. Найбільш вдалою вважається еквівалентна передача значення дієслівного фразеологізму шляхом підбору ДФО близького стилістичного забарвлення.

На основі проведеного порівняльного аналізу дієслівних фразеологізмів української та російської мов можна зробити висновок про значну близькість

ДФО обох мов як у плані змісту, так і у плані вираження, а також про загальні тенденції та закономірності організації ДФО української та російської мов. Фразеологічні одиниці як специфічні одиниці мови займають однакове місце у системі як російської, і української мов, виконуючи одні й ті самі функції.

Перспектива подальших досліджень полягає в тому, що порівняльне вивчення близьких мов сприяє подальшій розробці загальнолінгвістичної теорії, розробці теоретичних питань різних галузей науки і техніки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдєєв О. В. Науково-технічний прогрес. Трибуна лектора. 1980. № 1. С. 44 – 46.
2. Алексєєв А. К., Алексєєва О. А. Електрообладнання металургійного виробництва. Маріуполь. 2008.
3. Артюх В. Г. Завантаження і перевантаження в металургійних машинах. Маріуполь: ПДТУ. 2008. 244с.
4. Ахманова О. С. Очерки по общей и русской лексикологии. М.: Учпедгиз, 1957. 295 с.
5. Балли Ш. Французская стилистика. М.: Изд-во иностр. лит. 1961. 394 с.
6. Бархударов С. Г. Актуальные задачи лексикографии в области терминов. В кн.: Проблематика определений терминов в словарях разных типов. Л.: Наука. 1976. С. 5 – 12.
7. Баскаков Н. А. Современное состояние терминологии в языках народов СССР. В кн.: Вопросы терминологии. М.: Изд-во АН СССР. 1961. С. 55 – 70.
8. Бертагаев Т. А., Дешериев Ю. Д., Исаев М. И. и др. Роль русского языка в развитии словарного состава языков народов СССР. В кн.: Вопросы терминологии. М.: Изд-во АН СССР. 1961. с. 13 – 45.
9. Білодід І.К., Лагутіна А. В. Особливості наукової термінології в період НТР: Напрями вивчення і опису. Вісн. АН УРСР. 1979. № 6. С. 14 – 21.
10. Білодід І.К., Лагутіна А. В. Наукова термінологія доби НТР – органічний складник сучасної літературної мови. Культура слова. 1982. Вип. 22. С. 3 – 8.
11. Биржакова Е. Э., Войнова Л. А., Кутина Л. Л. Очерки по исторической лексикологии русского языка XVIII века Яз. контакты и заимствования. Л.: Наука. 1972. 431 с.

12. Блинова О. И. Термин и его мотивированность. В кн.: Терминология и культура речи. М.: Наука. 1981. С. 28 – 37.
13. Бойко М. Ф. Нові тенденції в розвитку сільськогосподарської термінології. В кн.: Мовознавство. К.: Вид-во АН УРСР. 1961. С. 93– 95 (Наук. зап. Ін-ту мовознавства АН УРСР. Т 16).
14. Бородина М. А., Гак В. Г. К типологии и методике историко-семантических исследований. Л.: Наука, 1979. 232 с.
15. Брагина А. А. Значение и оттенки значения в термине. В кн.: Терминология и культура речи. М.: Наука. 1981. С. 37 – 47.
16. Будагов Р. А. Человек и его язык. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1974. 262 с.
17. Будагов Р. А. К вопросу о месте советского языкознания в современной лингвистике. Вопр. языкознания. 1981. № 2. с. 22 – 36.
18. Булаховский Л. А. Введение в языкознание. М.: Учпедгиз, 1953. Ч.2. 178 с.
19. Булаховський Л. А. Нариси з загального мовознавства. К.: Рад. школа. 1955. 248 с.
20. Виноградов В. В. Вступительное слово. В кн.: Вопросы терминологии: (Материалы Всесоюз. терминолог. совещ.). М.: Изд-во АН СССР. 1961. С. 3 – 10.
21. Виноградов В. В. Русский язык: Граммат. учение о слове. М.: Высш. шк. 1972. 614 с.
22. Виноградов В. В. Вопросы современного русского словообразования. Избр. тр.: Исслед. по рус. грамматике. М.: Наука. 1975. С. 155 –165.
23. Виноградов В. В. Об изучении общего лексического фонда в структуре славянских языков. Избр. тр.: Лексикология и лексикография. М.: Наука. 1977. С. 43 – 46.

24. Винокур Г. О. О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии. Тр./Моск. ин-т истории, философии и лит. 1939. Т. 5. С. 3 – 54.
25. Винокур Г. О. Заметки по русскому словообразованию. Избр. работы по рус. яз. М.: Госиздат минпроса РСФСР. 1959. С. 419 – 442.
26. Гейченко В. Огріхи у технічній термінології. Літ. Україна. 1964. 27 жовт.
27. Гнатюк Г. М. Видання російсько-українських термінологічних галузевих словників (Хроніка). Лексикогр. бюл. 1961а. Вип. 8. С. 107 –110.
28. Гнатюк Г. М. Принципы составления русско-украинских терминологических словарей: Доклад. В кн.: Вопросы терминологии: (Материалы Всесоюз. терминолог. совещ.). М.: Изд-во АН СССР. 1961б. С. 201 – 204.
29. Головин Б. Н. Термин и слово. В кн.: Термин и слово. Горький: Изд-во Горьк. ун-та. 1980. С. 3 – 11.
30. Гончаренко Л. С. Про основні процеси розвитку науково-технічної лексики слов'янських мов. В кн.: Взаємодія слов'янських мов і літератур. К.: Вид-во Київ. ун-ту. 1972. С. 47 – 54.
31. Горбачевич К. С. Вариантность слова и языковая норма. Л.: Наука. 1978. 235с.
32. Горецький П. Й. Історія української лексикографії. К.: Вид-во АН УРСР. 1963. 242 с.
33. Граудина Л. К. Вопросы нормализации русского языка: Грамматика и варианты. М.: Наука. 1980. 288 с.
34. Грінченко Б. Д. Словарь української мови: У 4-х т. К.: 1958 – 1959.
35. Громада / Ред. М. Драгоманов. Женева. 1879.
36. Громада /Ред. М. Драгоманов, М. Павлик, С. Подолинський. Женева. 1881.

37. Даниленко В. П. Лексико-семантические и грамматические особенности слов-терминов. М. 1971. 25 с.
38. Даниленко В. П. О грамматических особенностях терминов-существительных. Рус. Речь. 1970. № 6. С. 63 – 66.
39. Даниленко В. П. О терминологическом словообразовании. – Вопр. Языкознания. 1973. № 4. С. 76 – 85.
40. Даниленко В. П. О месте научной терминологии в лексической системе языка. 1976. № 4. С. 64 – 71.
41. Даниленко В. П. Русская терминология: Опыт лингвист. описания. М.: Наука. 1977. 246 с.
42. Даниленко В. П., Скворцов Л.І. Теоретичні та практичні аспекти нормалізації наукової термінології. Мовознавство. 1980. № 6. С.16 – 21.
43. Денисов П. Н. Еще о некоторых аспектах изучения языков науки. В кн.: Проблемы языка науки и техники: Лог., лингвист. и ист.-науч. аспекты терминологии. М.: Наука. 1970. С. 52 – 89.
44. Дмитриенко В. А. Методологические проблемы науковедения. Томск: Изд-во Том. ун-та, 1977. 175 с.
45. Єфременко В. Г. Підвищення довговічності деталей машин. Маріуполь. 2008. 184с.
46. Жовтобрюх М. А. Науковий стиль української мови. Мовознавство. 1968. № 1. С. 3 – 33.
47. Жовтобрюх М. А. Развитие терминологического словаря украинского языка в дооктябрьский период. Учен. зап. Моск. пед. ин-та. 1969. № 341. Вопр. филологии. С. 32 – 99.
48. Жовтобрюх М. А. Проблеми взаємодії української літературної мови і термінологічних діалектів. Мовознавство. 1973. № 1. С. 3 – 15.
49. Замкова В. В. Специальная лексика в Словаре Академии Российской: Лексика ремесел. В кн.: Словари и словарное дело в России XVIIIв. Л.: Наука. 1980. С. 90 – 101.

50. Зверев А. Д. Словообразование в современных восточнославянских языках. М.: Висш. шк. 1981. 205 с.
51. Зорин З. М., Черемисина М. И. О специфике языка слов и языка символов в научном описании на примере физики. В кн.: Исследования по русской терминологии. М.: Наука. 1971. С. 68 – 77.
52. Ільїн В. С. Префікси в сучасній українській мові. К.: Вид-во АН УРСР. 1953. 167 с.
53. Как работать над терминологией: Основы и методы. М.: Наука. 1968. 76 с.
54. Канделаки Т. Л. Семантика и мотивированность терминов. М.: Наука. 1977. 167 с.
55. Ковалик І. І. Вчення про словотвір. Львів: Вид-во Льв. ун-ту, 1961. 83 с.
56. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение. Курс лекций. М.: ЭТС. 1999. 192с.
57. Косенко А. А. Технологія і устаткування паяння. Маріуполь: ПДТУ. 2008. 112с.
58. Краткое методическое пособие по разработке и упорядочению научно-технической терминологии. М.: Наука. 1979. 126 с.
59. Крижанівська А. В. Склад і структура лексики української мови. К.: Наук. Думка. 1984. 192 с.
60. Крижанівська А., Симоненко Л. Актуальні проблеми упорядкування наукової термінології. К. 1987. 15 с.
61. Кутина Л. Л. Формирование терминологии физики в России: Период предломоносовский, Первая треть 18 века. М. Л.: Наука. 1966. 288с.
62. Кутина Л. Л. Языковые процессы, возникающие при становлении научных терминологических систем В кн.: Лингвистические проблемы научно-технической терминологии. М.: Наука. 1970. С. 82–94.
63. Лагутіна А. В. Термін і загальноживана мова. Культура слова. 1980. Вип. 18. С. 26 – 31.

64. Лагутіна А. В. Застосування електроннообчислювальних машин для розробки й упорядкування термінології: Семінар у Києві. Вісн. АН УРСР. 1980. № 3. С. 93.
65. Лайонз Д. Введение в теоретическую лингвистику. М.: Прогресс. 1978. 543 с.
66. Лейчик В. М. Термины и терминосистемы – пограничная область между естественными и искусственными языками. В кн.: Вопросы терминологии и лингвистической статистики. Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та. 1976. С. 3 – 11.
67. Лексика русского литературного языка XIX – начала XX века. М.: Наука. 1981. 358 с.
68. Лопатин В. П. Русская словообразовательная морфемика. М.: Наука. 1977. 313 с.
69. Лотте Д. С. Очередные задачи технической терминологии. Изв. АН СССР. Отд-ние обществ. наук. Сер. 7. 1931. С. 883 – 891.
70. Лотте Д. С. Основы построения научно-технической терминологии. М.: Изд-во АН СССР. 1961. 158 с.
71. Маслов В. А. Теплотехніка для металургів (частина II). Маріуполь: ПДТУ. 2008. 224 с.
72. Маслов В. А. Теплотехніка для металургів (частина I). Маріуполь: ПДТУ. 2008. 225 с.
73. Марченко В. С Основні способи термінотворення. На матеріалі будівельної термінології. Культура слова. 1980. Вип. 18. С. 36 – 40.
74. Миськевич Г. И. К вопросу о становлении терминологии: На материале космической лексики. В кн.: Терминология и культура речи. М.: Наука. 1981. С. 92 – 109.
75. Морозова Л. В. Дифференциальные признаки термина: Структур. и статист. свойства англ. яз. Учен. зап. Калнин. пед. нн-та. 1969. Т. 64. Вип. 2. С. 223 – 249.

76. Москаленко А. А. Нарис історії української лексикографії. К.: Рад. школа. 1961. 162 с.
77. Моргунок В., Войналович О. Російсько-український словник наукової і технічної мови (термінологія пресових понять). К.: Вирій. 1997. 256 с.
78. Муравицкая М. И., Перебийнис В. И. О лингвистическом обеспечении банка терминов // Терминоведение и терминография в индоевропейских языках. Владивосток. 1987. 63 с.
79. Наконечна Г. Теперішній етап розвитку української науково-технічної термінології. К.: Наук. думка. 1988. 198 с.
80. Науково-технічний прогрес і мова: Тези доп. Респ. наук. конф./АН УРСР. Ін-т мовознавства; Житомир, пед, ін-т. Житомир. 1976. 182 с.
81. Науково-технічний прогрес і мова. К.: Наук. думка. 1978. 194 с.
82. Науково-технічний прогрес і проблеми термінології: Тези доп. респ. конф. (Львів, травень 1980 р.). К.: Наук. думка. 1980. 185 с.
83. Нестеров О. Ю. Охорона праці в зварювальному виробництві. Маріуполь: 2008. 105с.
84. Новикова Л. И. Эстетика и техника: альтернатива или интеграция. М.: Политиздат. 1976. 287 с.
85. Овчаренко В. М. Структура і семантика науково-технічного терміна. Х.: Вид-во Харк. ун-ту. 1968. 71 с.
86. Паламарчук Л. С. Терминологическая лексика в общезыковом (филологическом) словаре. В кн.: Проблематика определений терминов в словарях разных типов. Л.: Наука. 1976. С. 250 – 257.
87. Паламарчук Л. С. Українська радянська лексикографія. К.: Наук. думка. 1978. 203 с.
88. Панько Т. І., Кочан І. М., мацюк Г. П. Українське термінознавство: Підручник. Львів: Світ. 1994. 216 с.

89. Парунакян В. Е., Хара М. В. Загальний курс транспорту. Маріуполь: ПДТУ. 2008. 203 с.
90. Перебийко В. С. Деякі закономірності в розвитку термінологічної лексики: На матеріалі «Енциклопедії кібернетики». Мовознавство. 1974. № 4. с. 3 – 12.
91. Пінчук О. І. Деякі методологічні питання стандартизації термінологічної лексики. Мовознавство. 1976. № 6. с. 47 – 54.
92. Потєбня А. А. Из записок по русской грамматике. Харьков. 1888. Т. 1/2. 536 с.
93. Потиха З. А. Современное русское словообразование. М.: Просвещение. 1970. 384 с.
94. Пхайко Е. С. Динаміка і міцність металургійних машин. Маріуполь: ПДТУ. 2008. 93с.
95. Реформатский А. А. Что такое термин и терминология. В кн.: Вопросы терминологии. М.: Изд-во АН СССР. 1961. С. 46 – 54.
96. Реформатский А. А. Термин как член лексической системы языка. В кн.: Проблемы структурной лингвистики. 1967. М.: Наука. 1968. С. 103–126.
97. Родзевич Н. С. Деякі словотворчі тенденції сучасної термінологічної лексики української, російської та інших європейських мов. Мовознавство. 1963. Т. 18. с. 23 – 34.
98. Родзевич Н. С. Поняття термін, термінологія і номенклатура в працях радянських і зарубіжних учених. Лексикогр. бюл. 1963. Вип. 9. С. 6 12.
99. Русанівський В. М. Нове життя мови. Культура слова. 1976. Вип. 10. С. 5 – 19.
100. Русанівський В. М. Культура і мова. – Мовознавство. 1979. № 6. С. 3 – 9.

- 101.** Руських В. П., Кривенко С. В., Кривенко О. В., Семаков В. Б. Технологічні основи автоматичного керування аглодоменним виробництвом. Маріуполь: ПДТУ. 2008. 150 с.
- 102.** Серенко О. М., Роянов В. О. Зварювання. Вступ до спеціальності. – Маруполь: ПДТУ. 2008. 258 с.
- 103.** Скворцов Л. И. Терминология и культура речи. В кн.: Исследования по русской терминологии. М.: Наука. 1971. С. 218 – 230.
- 104.** Скворцов Л. И. Вопросы терминологии и терминотворчества в эпоху НТР. В кн.: Терминология и культура речи. М.: Наука. 1981. С. 5 – 28.
- 105.** Скороходько Е. Ф. Про нормалізацію термінології (словотворчі моделі українських науково-технічних термінів). В кн.: Про культуру мови. К.: Наук. думка. 1964. С. 261 – 270.
- 106.** Скороходько Э. Ф. Семантические сети и некоторые количественные характеристики терминологической лексики. В кн.: Лингвистические проблемы научно-технической терминологии. М.: Наука. 1970. С. 160 – 170.
- 107.** Словотвір сучасної української літературної мови. К.: Наук. думка. 1979. – 406 с.
- 108.** Сударев В. П. Харлашин П. С. Методологія і статистичні дослідження в металургії. Маріуполь: ПДТУ. 2008. – 217с.
- 109.** Шанский Н. М. Очерки по русскому словообразованию и лексикологии. М.: Учпедгиз. 1953. 310 с.
- 110.** Шанский Н. М. Развитие словообразовательной системы русского языка в советскую эпоху. В кн.: Мысли о современном русском языке. М.: Просвещение. 1989. С 155 – 166.
- 111.** Шмелев Д. Н. Основные процессы в лексике современных восточнославянских языков. В кн.: Славянское языкознание: VI Междунар. съезд славистов (Прага, авг., 1968). М.: Наука. 1968. с.393– 407.